

Załącznik do Uchwały
nr XXI/150/2017
Rady Miejskiej w Moryniu
z dnia 26.01.2017 r.

GMINA MORYŃ

WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIE

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
na lata 2017-2020**

Opracowanie:
Kazimiera Kalita-Skwirzyńska
Czesław Skwirzyński

Szczecin, listopad 2016

SPIS TREŚCI	Strona
1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna i cele opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	6
3.1. Przedmiot ochrony – definicja zabytku	7
3.2. Formy ochrony zabytku	9
3.3. Zasady ochrony zabytków	10
4. Ochrona dziedzictwa kulturowego w ustaleniach międzynarodowych	13
5. Strategiczne cele Polityki państwa, województwa i powiatu w zakresie ochron zabytków i opieki nad zabytkami	14
6. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Moryń	27
6.1. Relacje gminnego programu opieki	27
6.2. Rys historyczny regionu i gminy	34
6.3. Rys historyczny rozwoju wsi na terenie gminy Moryń	37
6.4. Zasadnicze cechy krajobrazu kulturowego Miasta Moryń	41
6.5. Krajobraz kulturowy wsi gminy Moryń	45
6.6. Dziedzictwo archeologiczne	50
6.7. Zabytki ruchome	50
6.8. Dziedzictwo niematerialne	51
6.9. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy	52
7. Ocena stanu zachowania i funkcjonowania	54
8. Cele i zadania programu	56

9. Instrumentarium Realizacji programu opieki nad zabytkami	63
10. Kryteria oceny realizacji	64
11. Źródła finansowania	65

ZAŁĄCZNIKI

1. Załącznik obiektów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków	71
2. Załącznik obiektów ruchomych wpisanych do rejestru zabytków	72
3. Obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	73
4. Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków	73
5. Wykaz obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków	77

WSTĘP

Niniejsze opracowanie jest drugą edycją **Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Moryń na lata 2017-2020, zwany dalej „GPONZ 2017-2020”**.

Celem gminnego programu opieki nad zabytkami jest zahamowanie degradacji substancji zabytkowej i zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie atrakcyjnego wizerunku Miasta i Gminy Moryń.

Program opracowano w oparciu o :

1. Ustawę o Ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 roku poz.1446 z późn. zmianami);
2. Strategię Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020 dalej ”SRWZ 2020”.
3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2017 dla Województwa Zachodniopomorskiego.
4. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Moryń na lata 2009-2013
5. Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Moryń wykonane w 2014 r., na podstawie Uchwały XXXV/317/2010 Rady Miejskiej w Moryniu z dn. 29 czerwca 2010 r.
- 6.Strategię Rozwoju Gminy Moryń na lata 2016-2022.

Z uwagi na zawarte w GPONZ 2009-2013, omówienie podstaw i uwarunkowań prawnych, ochrony i opieki nad zabytkami, oraz uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia powyższe zostaną omówione ogólnie z przytoczeniem nowych dokumentów. Szerzej omówione zostaną uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego, łącznie z charakterystyką zabytkowych obiektów i obszarów z terenu miasta i gminy Moryń. Nową edycję programu wykonano łącznie z aktualizacją gminnej ewidencji zabytków.

2. PODSTAWA PRAWNA I CELE OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Przygotowanie i realizacja programu opieki nad zabytkami, należy do ustawowych obowiązków samorządu gminnego, nałożonych ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 84 - 87, Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.), w której określono tryb sporządzenia oraz cele gminnego programu opieki nad zabytkami.

- Gminny program sporządza Wójt / **Burmistrz** / Prezydent Gminy.
- Gminny program opieki nad zabytkami sporządza się na okres 4 lat.
- Programy gminne przyjmowane są uchwałą **Rady Gminy** / Rady Miasta.
- Przed uchwaleniem Program przedstawia się Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków do zaopiniowania.
- Burmistrz / Prezydent obowiązany jest do sporządzania, co 2 lata sprawozdania z realizacji Programu.
- Uchwalony program podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego.

Cele gminnego programu opieki nad zabytkami zdefiniowane w art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami to:

- *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych (wojewódzkich, powiatowych, gminnych) wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
- *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania;*
- *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;*
- *wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*

- *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków;*

- *podjmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE

Podstawowym dokumentem prawnym określającym przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2003 r. Nr 162, poz. 1568z późn.zm.) znowelizowana w 2010 r., i aktami wykonawczymi przedstawionymi poniżej.

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków](#)(Dz. u. z 2005 r. Nr 112 poz. 940)

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 28 stycznia 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury](#) (Dz. U. z 2005 r. Nr 24 poz. 200)

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych](#) (Dz. U. z 2004 r. Nr 212 poz. 2153)

[Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie](#) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych (Dz. U. Nr 165, poz. 987)

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem](#) (Dz. U. z 2004 r. Nr 124 poz. 1305)

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami](#) (Dz. U. z 2004 r. Nr 124 poz. 1302)

[Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 19 kwietnia 2004 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę](#) (Dz. U. z 2004 r. Nr 84 poz. 798)

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków](#) (Dz. U. z 2004 r. Nr 75 poz. 706)

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych \(Dz. U. z 2004 r. Nr 71 poz. 650\)](#)

[Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków \(Dz. U. z 2004 r. Nr 30 poz. 259\)](#)

[Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z \(lipca\) 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich \(...\), badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych \(Dz. U. Nr 165, poz. 987\)](#)

[Rozporządzenie MK i DN z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem \(Dz. U. Nr 113 poz. 661\)](#)

3. 1. PRZEDMIOT OCHRONY - DEFINICJA ZABYTKU

Zabytek - *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły*, będące dziełem człowieka lub związana z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, posiadających cechy j. w.;

zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, posiadających cechy j. w.;

zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

historyczny zespół budowlany - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

otoczenie zabytku - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ponadto, zgodnie z art.6,ust.1 „ustawy 2003” opiece i ochronie podlegają bez względu na stan zachowania:

zabytki nieruchome

krajobrazy kulturowe,

układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane,

dzieła architektury i budownictwa,

dzieła budownictwa obronnego,

obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe,

cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,

miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki ruchome

dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,

wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystycznej dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, instrumenty muzyczne,

wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,

przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne

pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,

cmentarzyska,

kurhany,

relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

zabytki niematerialne

nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust. 2 ustawy).

3. 2. FORMY OCHRONY ZABYTKÓW

1. Wpis do rejestru zabytków (należy do kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków, decyzje o wpisie podejmowane są z urzędu lub na wniosek posiadacza zabytku).

1.a. Wpis na listę Skarbów Dziedzictwa dla cennych zabytków ruchomych (Ustawa z dn. 10 lipca 2016 r. Dz.U. poz. 1330).

Wpisu na listę dokonuje się na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2. Uznanie za pomnik historii (Art. 15 ustawy 2003- na mocy rozporządzenia Prezydenta RP)

Ust.1 określa, iż Prezydent RP, na wniosek ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego , w drodze rozporządzenia, może uznać za Pomnik Historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków; Ust. 2 - precyzuje, iż wniosek może zostać złożony po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków; Ust. 3 - przewiduje możliwość cofnięcia uznania za Pomnik Historii, w trybie przewidzianym dla jego uznania; Ust. 4 - przewiduje możliwość przedstawienia Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosku o wpis Pomnika Historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, przyjętej w Paryżu w dniu 16.11.1972 r. (Dz. U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190 i 191).

3. Utworzenie parku kulturowego (Art. 17 „ustawy 2003”).Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Zgodnie z nowelizacją (z 18 marca 2010 r.) ustawy o opiece nad zabytkami art. 3 mówi: *”W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków”*.

3.3. ZASADY OCHRONY ZABYTKU

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie działań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza (wg art. 5 „ustawy 2003”) polega na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z art. 18 „ustawy 2003”, ust. 1 i nowelizacji z dnia 18 marca 2010 r.,

ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy:

- sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw;
- planowaniu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych;
- morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej;
- analizie i studium z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy;
- decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W dokumentach strategicznych i planistycznych, województwa, powiatu, gminy:

- ustala przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- określa rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków;
- zapewnia ochronę zabytków przy realizacji inwestycji;
- ustala rozwiązania mające na celu przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w m. p. z. p. uwzględnia się w szczególności ochronę: (Art. 19.1. „ustawy 2003”)

- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- parków kulturowych;

Ponadto zgodnie z Ustawą z dnia 8 marca 1990 r., i Art. 7 ust. 1 pkt. 9 ustawy o samorządzie gminnym, ochrona zabytków i opieka nad zabytkami należy do zadań własnych gminy.

Do zadań własnych dotyczących pośrednio lub bezpośrednio zabytków należą:

-ład przestrzenny, gospodarka nieruchomościami, ochrona środowiska i przyrody oraz gospodarka wodna;

-gminne drogi, ulice, mosty, place oraz organizacja ruchu drogowego;

- gminne budownictwo mieszkaniowe;
- kultura, w tym biblioteki gminne i inne instytucje kultury oraz
- ochrona zabytków i opieka nad zabytkami;
- kultura fizyczna i turystyka, w tym tereny rekreacyjne i urządzenia sportowe;
- zieleń gminna i zadrzewienia;
- cmentarze gminne;
- utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocja gminy.

Uregulowania prawne dotyczące zabytków znajdują się także w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2012 r., poz. 647 z późn. zm.) oraz aktami wykonawczymi;
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r., Nr 243, poz. 1623 z późn. zm.);
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r., Nr 25, poz. 150) z aktami wykonawczymi, z której wynika obowiązek wykonania opracowania ekofizjograficznego do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (art. 72 ust. 4 i 5) z uwzględnieniem walorów zabytkowych;
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U., Nr 92, poz.880), uwzględnia się w niej ochronę krajobrazów (zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu), a wśród walorów chronionych wymienia się wartości kulturowe. Jedną z form ochrony wg tejże ustawy są parki krajobrazowe - obszary chronione ze względu na wartości przyrodnicze, ale także walory historyczne i kulturowe;
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2010 r., Nr 102, poz. 651 z późn. zm.);
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r., poz. 406);
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U., Nr 96, poz. 873 z późn. zm.);
- ustawie z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199, poz. 1227 z późn. zm.). Na mocy w/w ustawy ochrona „obszarów o krajobrazie mającym znaczenie historyczne, kulturowe lub

archeologiczne, zabytków i krajobrazu kulturowego, objęte istniejącą dokumentacją, w szczególności rejestrem lub ewidencją zabytków” otrzymuje dodatkowe umocowanie prawne.

4 OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W USTALENIACH MIĘDZYNARODOWYCH.

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu
(Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190, załącznik)

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) z 16 stycznia 1992 r. - La Valetta
(Dz.U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564)

Europejska konwencja krajobrazowa z 22 października 2000 r. Florencja (Dz.U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98)

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu z dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE (*Infrastructure for Spatial Information In Europe*) W ustawie o infrastrukturze informacji przestrzennej z dnia 4 marca 2010 r., która weszła w życie 7 czerwca 2010 r. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego został zdefiniowany (art. 3, pkt. 7c) jako organ wiodący i współodpowiedzialny, wraz z Ministrem Środowiska, w zakresie tematu danych przestrzennych w części dotyczącej zabytków nieruchomych w rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa stanowi przeniesienie na grunt legislacyjny Polski zapisów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE.

16.08.2011 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Polska ratyfikowała Konwencję 22.10.2010 r. Narodowy Instytut Dziedzictwa (instytucja MKiDN) opracował Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w odniesieniu do Konwencji UNESCO z 2003 roku. Opracowanie zawiera informacje ogólne, wytyczne dotyczące składania wniosków o wpis oraz procedury wpisywania elementów dziedzictwa nie-materialnego, formularz wniosku zgłoszeniowego, załącznik do wniosku, instrukcje składania wniosku (www.zabytek.pl, www.nid.pl).

5. STRATEGICZNE CELE POLITYKI W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1.PAŃSTWA – 2.WOJEWÓDZTWA - 3.POWIATU

1 Polityka państwa.

Zagadnienia związane z ochroną zabytków zasygnalizowano w :

- Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015 (uchwała RM z 29.XI.2006 r.), następnie w
- Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013.
- Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 (przyjęta przez RM w 2005 r.)
- Narodowym Programie Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa kulturowego nas lata 2004-2013.

W dokumentach akcentuje się priorytety nakierowane na: „rozwijanie działań mających na celu zachowanie, ochronę i rewitalizację materialnego dziedzictwa kulturowego, poprzez renowację, konserwację, adaptację obiektów zabytkowych dla celów kulturowych i turystycznych, a także wdrożenie systemu monitoringu i zabezpieczenia tych obiektów”.

Wskazuje się na zabytki, jako potencjał i jednocześnie dobra wymagające nakładów na właściwe ich utrzymanie.

Ochrona i rewaloryzacja zabytków została uznana za jeden z podstawowych celów strategicznych, a za cele cząstkowe uznano m.in.: kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na funkcje kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne; zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych produktów turystycznych, podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

W Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 -2020, wdrożono program „Dziedzictwo Kulturowe” powiązane z finansowaniem działalności kulturalnej ze środków będących w dyspozycji Ministra Kultury. Pierwszym z priorytetów jest rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, a celem intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym:

- a) kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków;
- b) zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego);
- c) kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne;
- d) zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- e) poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;

Do głównych priorytetów programu należą m.in.

- Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

- Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
- Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości przez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.
- Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego

16.08.2011r. Polska ratyfikowała Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przyjętą 22.10.2010 r.

Jest to jedyny akt prawa międzynarodowego na jakim opiera się budowę systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego w naszym kraju. Celem Konwencji jest objęcie ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek rozumianego wg UNESCO jako: *„praktyki, wyobrażenie, przekazy, wiedza i umiejętności jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego”*.

Dziedzictwo niematerialne poprzez stałe odtwarzanie jest przekazywane z pokolenia na pokolenie, przyczyniając się do wzrostu poczucia własnej tożsamości oraz poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dlatego utrwalenie i przekazanie przyszłym pokoleniom dorobku naszych kultur jest priorytetem Konwencji.

5.2. Polityka województwa zawarta jest w czterech podstawowych dokumentach:

- **Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020, zwanej dalej „SRWZ 2020”** (przyjęta przez Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego uchwałą Nr XXVI/303/05 z dnia 19 grudnia 2005 r.)
- **„Priorytetach Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego”**,
- **„Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodnio-pomorskiego, zwanego dalej „PZPWZ 2010”**,
- **„Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2013 – 2017 dla Województwa Zachodniopomorskiego, zwanego dalej „WPOnZ 2013-2017”** (przyjęty

uchwałą Nr XXIII/310/13 Sejmiku Województwa Zachodnio-pomorskiego z dnia 26 marca 2013 roku).

W „**SRWZ 2020**” przedstawiono charakterystykę krajobrazu kulturowego ze wskazaniem najcenniejszych zespołów zabytków oraz identyfikację kluczowych problemów, do których zaliczono:

- zły stan zabytków,
- zbyt małe nakłady na rewitalizację i renowację zasobów środowiska kulturowego,
- słabo rozwinięte produkty turystyczne związane z wykorzystaniem zasobów środowiska kulturowego,
- problemy rozwojowe na obszarach założeń staromiejskich,
- brak środków i mechanizmów wsparcia rewitalizacji starej zabudowy mieszkaniowej, zabudowy przemysłowej i powojennej.

Stwierdzono duże potencjalne możliwości turystyki, której sprzyjają m.in. zabytki architektury i obiekty świadczące o bogatym dziedzictwie kulturowym regionu zauważając jednocześnie:

- niski poziom mechanizmów wsparcia rozwoju kultury i dziedzictwa kulturowego,
- małe wydatki jednostek samorządu terytorialnego na ochronę dziedzictwa kulturowego,
- słabo rozwinięte produkty turystyczne związane z wykorzystaniem zasobów środowiska naturalnego i kulturowego.

W „Priorytetach Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego”

wysoko oceniono rozwój kultury i znaczenie sztuki dla kondycji społeczności lokalnej oraz znaczenie dziedzictwa historycznego w budowie tożsamości społecznej. Wspomniano o zachowaniu wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego. Za priorytety uznano:

- przeciwdziałanie degradacji przestrzeni,
- ochronę krajobrazu naturalnego i kulturowego,
- dbałość o utrzymanie historycznego kształtu wartościowych zespołów urbanistycznych i architektonicznych,
- rewaloryzację i rewitalizację centrów miejskich,
- badanie i dokumentowanie historii oraz teraźniejszości regionu”.

W „Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodnio-pomorskiego, zwanego dalej „PZPWZ 2010”, (uchwała XLV/530/10 z 19.10.2010 r.)

sformułowano cele gospodarowania przestrzenią województwa, zasady jej kształtowania oraz określono kierunki polityki przestrzennej w długiej perspektywie. W planie wskazano na właściwe wykorzystanie przestrzeni to jest: ochronę i zachowanie jej niezbywalnych

wartości jakimi są bioróżnorodność, walory przyrodnicze, krajobrazowe i dziedzictwo kulturowe.

W planie przyjęto formy ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez powoływanie: Parków Kulturowych (PK) i Obszarów Kulturowo-Krajobrazowych (OKK). Na terenie województwa wytypowano 44 (PK) i 30 (OKK), w tym Obszar Kulturowo Krajobrazowy 04 „CEDYŃSKO-MORYŃSKI”, przy czym samorząd może powołać na swoim obszarze inny (OKK) niż zaleca Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego.

„Cedyńsko-Moryński” OKK - to obszar od brzegów Odry do granic gm. Myślibórz na wschodzie, do granic gminy Chojna na północy i granic gminy Trzcińsko Zdrój na północnym wschodzie. Za wartości kulturowe tego obszaru (w granicach gminy Moryń) uznano:

- Moryń - grodzisko z 2 liniami wałów rozdzielonych fosą i relikty zamku z XIV w.,
- Witnica - dwa sąsiadujące ze sobą grodziska nizinne typu pierścieniowatego położone na południowym niedostępnym brzegu Jeziora Mierno (ok. 2300 m na pñ. - wsch. od wsi,
- Pas od Lubiechowa po Nowe Objezierze - groby kurhanowe z płaszczami kamiennymi datowane od okresów pradziejowych do wczesnego średniowiecza,
- Nowe Objezierze - 2 kurhany (ok. 1200 m na południe od miejscowości) oraz cmentarzysko złożone z 5 kurhanów (ok 1000 na pñd. wschód od wsi),
- Jako wybitne dzieła architektury wskazano kościoły w Moryniu, Dolsku i Starym Objezierzu.
- Uznano za wartościowe: pałac, park i zabudowę folwarku w Witnicy.
- Za szczególnie wartościowe w OKK 04 uznano założenie staromiejskie w Moryniu wraz z jego murami obronnymi.

„Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013 – 2017 dla Województwa Zachodniopomorskiego” (uchwała nr XXIII/310/13 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dn.26 marca 2013 r.) stanowi kontynuację polityki opieki nad zabytkami, zapoczątkowanej Programem Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2008-2012, przyjętym Uchwałą Nr XX/197/08 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 17 czerwca 2008 roku.

Był to pierwszy dokument odnoszący się do polityki Samorządu Województwa Zachodniopomorskiego w dziedzinie opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa.

Za najistotniejsze cele perspektywiczne uznano:

- utrzymanie zabytków budujących krajobraz regionu,
- funkcjonowanie zabytków w procesie aktywizacji ekonomicznej i społecznej województwa,
- kształtowanie świadomości regionalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe i potrzebę jego zachowania dla przyszłych pokoleń.

Jako cele operacyjne wskazano:

- ochronę i opiekę nad zabytkami w strategiach rozwoju i planach zagospodarowania przestrzennego,
- integrację opieki nad zabytkami z ochroną przyrody,
- stworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym regionu,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości
- edukację regionalną,
- promocję walorów kulturowych regionu.

Ocena realizacji zadań „WPOnZ 2008-2012” wykazała, że tylko część zadań priorytetowych ustalonych na ten okres została zrealizowana, co tłumaczy się m.in. wielością tych zadań i nieadekwatnymi środkami. Dlatego w nowej edycji „WPOnZ 2013-2017” dokonano bardziej selektywnego wyboru zadań, kierując się stanem zachowania dziedzictwa kulturowego oraz potencjałem realizacyjnym (organizacyjnym i finansowym).

„WPOnZ 2013-2017” zakłada że:

Samorząd Województwa sprawując opiekę nad zabytkami będącymi jego własnością lub przez niego administrowanymi, poprzez swoje działania przyczynia się do ochrony zabytków leżących w granicach województwa zachodniopomorskiego. Posiadając ku temu instrumenty inicjuje, wspiera i koordynuje działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego województwa, a wobec właścicieli zabytków może pełnić także funkcję wspomagającą, doradczą, opiniodawczą.

Samorząd Województwa może tworzyć warunki w zakresie bieżących możliwości finansowych i organizacyjnych, t.j. stymulowania i wspierania wybranych działań uznanych za istotne dla zachowania dziedzictwa kulturowego i tym samym dla realizacji zadań Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodnio-pomorskiego.

Samorząd Województwa określa politykę zagospodarowania przestrzennego województwa (m.in. poprzez Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa

Zachodniopomorskiego) i strategię rozwoju województwa w poszczególnych dziedzinach (m.in. poprzez Strategię Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego, Regionalny Program Operacyjny), w tym w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, zdefiniowaną w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami. Ponieważ dziedzictwo kulturowe jest przedmiotem ustaleń wielu wojewódzkich dokumentów planistyczno-strategicznych ważnym jest dążenie do kompatybilności i komplementarności kierunków i zadań obejmujących dziedzictwo kulturowe we wszystkich dokumentach.

„WPOnZ 2013-2017” uwzględnia:

- cele perspektywiczne i operacyjne ustalone w pierwszym Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2012 dla Województwa Zachodniopomorskiego;
- weryfikację i kwalifikację zadań do realizacji w latach 2013-2017 na podstawie:
 - oceny realizacji zadań „WPOnZ 2008-2012”,
 - aktualnego stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, jego percepcji i popularyzacji,
 - obowiązujących przepisów, dokumentów strategicznych i planistycznych krajowych i wojewódzkich,
 - możliwości realizacji zadań w okresie 2013-2017,
 - wzajemnej komplementarności zadań Programu oraz ich związku z zadaniami przyjętymi w innych dokumentach strategicznych województwa.

W osiągnięciu celów „WPOnZ 2013-2017” fundamentalną kwestią jest wypracowanie programu finansowania długofalowych działań, ukierunkowanych na osiągnięcie określonego celu, np. poprawa materialnego stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego, m.in. poprzez ustalenie pierwszeństwa w przyznawaniu środków na rzecz określonej grupy zabytków, na określony okres, czy poprzez uwzględnienie w priorytetach Regionalnych Programów Operacyjnych Województwa Zachodniopomorskiego.

Samorząd Województwa nie ma kompetencji do stanowienia ochrony zabytków, a jedynie do opieki nad zabytkami. Jego kompetencje i działania mają charakter wspierający zarówno ochronę (poprzez plan zagospodarowania przestrzennego województwa), jak i opiekę (poprzez uchwalanie Regionalnego Programu Operacyjnego, przy pomocy którego otwierają się przed właścicielami zabytków możliwości uzyskania środków finansowych).

W „**WPOnZ 2013-2017**” przedstawiono diagnozę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego województwa zachodnio-pomorskiego przy zastosowaniu analizy SWOT.

Wśród „**Mocnych Stron**” wymieniono m.in.:

- dość dobre rozpoznanie i zgromadzenie podstawowej dokumentacji zasobu dziedzictwa kulturowego regionu przez instytucje zajmujące się ochroną zabytków;
- dużą różnorodność typologiczną i stylową oraz wysoką wartość zachowanego dziedzictwa kulturowego, w tym zespołów i obiektów o walorach europejskich lub ponadregionalnych;
- ustalony stan własnościowy większości obiektów zabytkowych;
- ustalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa zachodnio-pomorskiego uchwalonego w 2010 roku, dotyczące ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego;
- określenie zabytkowych wartości krajobrazu kulturowego i zasad jego ochrony w opracowanych dla większości gmin i miast studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego;
- sukcesywne opracowywanie gminnych ewidencji zabytków;
- sukcesywne opracowywanie i uchwalanie przez lokalne (powiatowe, gminne) samorządy programów opieki nad zabytkami.

„**Słabe Strony**” to m.in.:

- brak zintegrowanej, systemowej opieki nad krajobrazem kulturowym i naturalnym;
- niedostateczny poziom kompetencji samorządów lokalnych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego;
- niski poziom budowy samorządowych służb ochrony zabytków (powiatowych, miejskich konserwatorów zabytków, inspektorów d.s. ochrony zabytków);
- prymat inwestycji nad ochroną krajobrazu i dziedzictwa kulturowego w działaniach planistycznych, projektowych - inwestycje ingerujące w historyczne układy miast i wsi;
- zawłaszczanie inwestycyjne obszarów niezabudowanych bez poszanowania ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju;
- komercyjne modernizacje zabytkowych budowli powodujące zatarcie cech zabytkowych, wynikające m.in. z braku wiedzy o zabytkach i ich znaczenia;
- brak poszanowania dla wartości autentyczności zabytków, oryginalnej substancji, kolorystyki, technologii wykonania i materiałów budowlanych;
- zły stan techniczny znaczącej części zasobu kulturowego;

- niedostateczna liczba muzeów lokalnych i regionalnych placówek kulturalnych prezentujących dziedzictwo kulturowe Pomorza Zachodniego, szczególnie dotkliwy jest brak skansenu etnograficznego, tj. placówki poświęconej tradycyjnemu budownictwu wiejskiemu i gromadzącej dorobek materialny ludności, także przybyłej po 1945 roku;
- niedostateczna popularyzacja wiedzy o wartościach dziedzictwa kulturowego, jego historii i wielokulturowości, szczególnie na poziomie podstawowego i średniego nauczania;
- niedostateczne wykorzystanie potencjału dziedzictwa w promocji Pomorza Zachodniego oraz w tworzeniu jego marki – produktu turystycznego.

Jako „Szanse” wskazano m.in.:

- uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach wojewódzkich, powiatowych i gminnych;
- wzrost zainteresowania samorządów lokalnym dziedzictwem kulturowym, jego ochroną i udostępnianiem w ofercie turystycznej;
- świadome włączanie przez samorzady lokalne ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego;
- wzrost tożsamości kulturowej województwa poprzez promocję walorów krajobrazu kulturowego poszczególnych regionów i rozszerzanie działań edukacyjnych, przy wykorzystaniu m.in. instytucji kultury, ośrodków kształcenia różnych poziomów i organizacji pozarządowych;
- aktywizację ekonomiczną i społeczną mieszkańców regionu, poprzez zaangażowanie w ochronę dziedzictwa kulturowego służącego rozwojowi regionalnych i lokalnych produktów turystycznych i odbudowie tradycyjnego rzemiosła;
- możliwość tworzenia nowych miejsc pracy przy pomocy środków pomocowych w związku z rewitalizacją zespołów i obiektów zabytkowych, skorelowanych z rozwojem ruchu turystycznego;
- rewaloryzację i rewitalizację obiektów i założeń;
- kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych, tworzenie tematycznych szlaków turystycznych w oparciu o zrównoważone zagospodarowanie obiektów zabytkowych;
- rozbudowę infrastruktury turystycznej ułatwiającej dostęp do zabytków regionu, w tym wprowadzanie nowoczesnych systemów informacji turystycznej;
- promowanie i nagradzanie dobrych rozwiązań architektonicznych uwzględniających regionalne cechy architektoniczne (konkursy, wystawy, warsztaty studenckie).

Do „Zagrożeń” zaliczono:

- brak dostatecznego finansowania zadań realizowanych przez instytucje samorządu Województwa Zachodniopomorskiego;
- brak lub niedostateczne finansowania z budżetu samorządów lokalnych (szczególnie wojewódzkiego, powiatowego i gminnego) zadań dotyczących prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach;
- brak lub niedostateczne finansowanie ze źródeł zewnętrznych (zwłaszcza z budżetu państwa) zadań dotyczących prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach;
- prymat działań inwestycyjnych nad działaniami opiekuńczymi nad dziedzictwem kulturowym.

Cele „Wojewódzkiego planu opieki nad zabytkami 2013-2017” to:

- I. Utrzymanie zabytków budujących krajobraz kulturowy województwa zachodniopomorskiego.
- II. Funkcjonowanie zabytków w procesie aktywizacji ekonomicznej i społecznej województwa.
- III. Kształtowanie świadomości regionalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe i potrzebę jego zachowania dla przyszłych pokoleń.

Cel I.

- „Integracja ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i ochrony przyrody” – m.in. przez budowę systemu ochrony krajobrazu kulturowego w formie parków kulturowych i obszarów kulturowo-krajobrazowych”. Wśród działań zapisano *„współdziałanie z lokalnymi samorządami w zakresie przygotowania i dofinansowywania opracowań studialnych i projektowych stanowiących podstawę merytoryczną do utworzenia parków kulturowych”*.
- „Poprawa materialnego stanu zasobu dziedzictwa kulturowego”, poprzez opracowanie Wojewódzkiego Programu Ochrony Drewnianego Budownictwa Ryglowego i powołanie skansenu lub parku etnograficznego; opracowanie Wojewódzkiego Programu średniowiecznych umocnień Miejskich i Historycznych Zespołów Urbanistycznych, zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą, promocja prawidłowej konserwacji i rewaloryzacji

zabytków zgodnie z zasadami konserwatorskimi, wspieranie właścicieli i użytkowników zabytków w prowadzeniu prawidłowej opieki nad zabytkami.

- „Decentralizacja zadań ochrony i opieki nad zabytkami to m.in. wspieranie działań na rzecz budowy samorządowego systemu służb ochrony zabytków – gminnego i powiatowego (w tym poprzez organizacje szkoleń dla urzędników samorządowych, udostępnianie baz danych, etc.).

Cel II

Zawiera cztery cele operacyjne, z czego dwa dotyczą form finansowania zadań związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami – z budżetu województwa i z funduszy strukturalnych i zewnętrznych będących w dyspozycji województwa. Następne mówią o:

- „zwiększaniu roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości” , co wiąże się z rozbudową wojewódzkiego samorządowego systemu/portalu informacji o zabytki województwa zachodniopomorskiego dostępne turystycznie; rozwój tematycznych szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, wodnych, samochodowych, kolejowych, konnych) promujących dziedzictwo kulturowe regionu (w oparciu o wydarzenia historyczne, zespoły zabytków); zagospodarowanie na cele turystyczne obiektów zabytkowych; budowa i promocja produktów turystycznych i kulinarnych w oparciu o zasób dziedzictwa kulturowego (w tym niematerialnego).

Cel III

Zawiera dwa cele operacyjne:

- edukacja regionalna, poprzez organizację Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie województwa; popularyzację wiedzy o historii i zabytkach oraz ochrony i opieki nad zabytkami; włączenie problematyki dziedzictwa kulturowego do programów edukacyjnych; tworzenie oferty edukacyjnej kierowanej do właścicieli i użytkowników zabytków w zakresie opieki i pozyskiwania funduszy na remonty i adaptacje zabytków; promowanie tradycyjnych form i cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dawnych rzemiosł i technik budowlanych, ginących zawodów, dziedzictwa niematerialnego; popularyzacja wiedzy o dobrach kultury współczesnej, zwłaszcza zawartych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodnio- pomorskiego,

- promocja walorów kulturowych regionu poprzez : popularyzację i upowszechnianie wiedzy o historii Pomorza Zachodniego; wspieranie działalności wydawniczej, wystawienniczej, multimedialnej promującej walory kulturowe regionu – materialne i niematerialne.

Przyjęto, iż Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego powinien stać się podstawą określania polityki w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami dla samorządów lokalnych.

Strategia Rozwoju Turystyki w województwie zachodniopomorskim do roku 2015,
(przyjęta uchwałą Sejmiku Województwa nr XVI/147/2000 z 23.10.2000 r.)

W strategii „SRT 2015” przyjęto, że dziedzictwo kulturowe jest jednym z głównych generatorów rozwoju turystyki. Określono cele i działania, takie jak:

- „budowa i rozwój produktów markowych turystyki miejskiej i kulturowej”, poprzez: rozwój infrastruktury szlaków historycznych i tematycznych, w tym oznakowanie tras przebiegu oraz atrakcji znajdujących się na szlakach; budowa parkingów i toalet dla odwiedzających, poprawa dojazdu do atrakcji znajdujących się na szlaku; budowa i modernizacja centrów informacji turystycznej;
- renowacja obiektów zabytkowych;
- renowacja i turystyczne zagospodarowanie zabytkowych rynków oraz zachowanych elementów zabytkowej zabudowy w małych miasteczkach;
- restauracja zieleni miejskiej;

Przyjęto, że dla „Rozwoju edukacyjnej i integracyjnej funkcji turystyki w Regionie” w ramach działań „Edukacja dzieci i młodzieży wokół walorów turystycznych Regionu” niezbędne są;

- kooperacja w zakresie wspólnego marketingu Regionu w ramach działania;
- opracowanie zintegrowanego systemu promocji markowych produktów Województwa;
- usprawnienie systemu informacji turystycznej w ramach działania: „Budowa zintegrowanego analogowego i cyfrowego systemu informacji turystycznej”;

- kształtowanie środowiska w kontekście rozwoju przestrzeni turystycznej, w ramach działań: innowacji na rzecz ekorozwoju w turystyce (m.in. wdrażanie inwestycji nawiązujących w technice budowania do tradycji regionalnej, budowa w konstrukcji ryglowej (szachulcowej), rozwój sieci lądowych szlaków turystycznych, tworzenie projektów liniowych, przekraczających obszary administracyjne gmin, powiatów i województwa.
- wykorzystanie turystyczne terenów i obiektów powojaskowych i przemysłowych (do celów turystycznych można wykorzystać dawne fabryki, koszary, zakłady przemysłowe, magazyny, spichlerze).

5.3. Polityka powiatu.

Podstawowym dokumentem będącym podstawą rozwoju powiatu gryfińskiego, jest **Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Gryfińskiego**. Pierwszy dokument tego typu opracowano na lata 2001-2010. Kwestiom opieki nad zabytkami nie poświęcono uwagi, natomiast Dziedzictwo Kulturowe w sposób pośredni uwzględniono w rozdziale poświęconym ekologii.

Stwierdzono m.in. że niezbędne jest stworzenie warunków do zachowania, poprawy i wykorzystania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego. Kierunki działań to:

- stworzenie sieci obszarów chronionych w oparciu o aktualne waloryzacje przyrodnicze i kulturowe,
- promocję walorów przyrodniczych i kulturowych
- opracowanie i realizacja planów ochrony dla obszarów chronionych.

Drugim dokumentem tego samego rodzaju jest **Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Gryfińskiego na lata 2015-2020** (Uchwała nr XII/75/2015 Rady Powiatu w Gryfinie z dn.26. XI. 2015 r.)

W dokumencie uwzględniono zabytki i dziedzictwo kulturowe. Przedstawiono wykaz zabytków ograniczony do kościołów w : Moryniu, Mirowie, Klępiczu, Starym Objezierzu i Witnicy oraz dworu w Bielinie i Przyjezierzu.

W priorytetach rozwoju gminy zapisano:

- rewitalizację układów przestrzennych polskiego przygranicza z wykorzystaniem potencjału zasobów wodnych i zachowaniem walorów przyrodniczych;

Przedstawiono analizę SWOT, wymieniając po stronie mocnej „dużą liczbę obiektów zabytkowych”, po stronie słabej wymieniono: „słabo rozwiniętą infrastrukturę turystyczną, niewystarczające środki do realizacji wszystkich inicjatyw.

W „szansach” dla rozwoju zapisano m.in. rewitalizację zabytków.

W strategii rozwoju do 2020 r. zapisano, że „*Największe znaczenie dla powiatu ma turystyka*”.

Do zapisanych celów strategicznych należą m.in.:

- stworzenie warunków do aktywizacji i rozwoju obszarów wiejskich,
- rozwój i promocja produktów turystycznych,
- rewitalizacja wraz z rozwojem funkcjonalno-przestrzennym obszarów miast i wsi,
- ochrona wartości przyrodniczych, poprawa istniejących walorów krajobrazowych, racjonalna gospodarka zasobami,
- stworzenie warunków do zachowania, poprawy i wykorzystania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego.

6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY MORYŃ

6.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Ustalenia dotyczące opieki nad zabytkami na poziomie gminy zawarte są w dokumentach:

1. Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moryń,
2. Strategii Rozwoju Gminy Moryń na lata 2003-2015 i lata 2016-2022,
3. W Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2009- 2013.

1. Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moryń to dokument przyjęty pierwotnie uchwałą Nr XXXVI/352/98 Rady Miejskiej w Moryniu z dnia 6 lutego 1998 r., zmieniony później uchwałami:

- 1) Nr IX/72/2007 Rady Miejskiej w Moryniu z dnia 29 sierpnia 2007 r.,
- 2) Nr XXXVII/349/2010 Rady Miejskiej w Moryniu z dnia 22 września 2010 r.

Studium obejmuje obszar całej gminy. Stanowi podstawowy dokument określający politykę gminy na całym jej obszarze i podstawowy element strategii rozwoju w dziedzinie zagospodarowania przestrzennego. Studium, nie będąc aktem prawa miejscowego, nie jest przepisem gminnym i nie stanowi podstawy do wydawania decyzji administracyjnych. Ustalenia studium działają poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, dla których są wiążące. Ustalenia planów miejscowych nie mogą naruszać ustaleń studium. W sytuacji konieczności uchwalenia planu miejscowego, którego ustalenia są sprzeczne z ustaleniami Studium, należy przeprowadzić zmianę Studium w zakresie niezbędnym, uwzględniającym wpływ planowanego zagospodarowania i zabudowy na teren ich lokalizacji i tereny sąsiednie.

Zagadnienie związane z ochroną dziedzictwa kulturowego omówiono w rozdziale 6, częściowo w oparciu o Gminny program opieki nad zabytkami dla miasta i gminy Moryń na lata 2009-2013. Określono tam m. in. następujące zasady ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;

2) uwzględnienie warunków ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej w planach rozwoju gminy.

Określono zasady ochrony obiektów i obszarów w systemie stref ochrony konserwatorskiej, uwzględnione w „Gminnym programie ...na lata 2009 – 2013”, przedstawiono wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, (które są planami cząstkowymi), wskazano obszary dla których zalecono sporządzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla: a. miasta Morynia, b. wsi: Klępicz, Witnica, Gądno, Przyjezierze i Bielin c. dla innych obszarów zgodnie z potrzebami.

Postulowano utworzenie w obszarze gminy parków kulturowych „Moryń” oraz „Morzycko”.

2. „Strategia Rozwoju Gminy Moryń na lata 2003-2015”

W dokumencie wyznaczono kilka celów strategicznych, w tym *rozwój turystyki*. Dla osiągnięcia celu wyznaczono cztery zadania:

1. uruchomienie nieczynnej linii kolejowej,
2. modernizacja stanu ścieżki rowerowej wokół jeziora Morzycko,
3. budowę ścieżki rowerowej „Tysiąca Jezior” – jako trasy międzynarodowej,
4. informację i promocję turystyczną.

Zaplanowano :

- organizację Punktu Informacji Turystycznej,
- przeprowadzenie akcji informacyjnej wśród mieszkańców na temat troski o dziedzictwo architektoniczne np. przy pomocy praktyk studenckich.

Wyznaczono cel szczegółowy - *Działania instytucjonalne wspomagające rozwój turystyki* oraz takie zadania jak:

- opracowanie produktu turystycznego dla Morynia i okolic,
- opracowanie folderu o podstawowych atrakcjach Morynia i okolic z wyznaczeniem tras turystycznych.

W roku bieżącym opracowano kolejny dokument z planami i zadaniami gminy w zakresie opieki nad zabytkami. Jest to:

„Strategia Rozwoju Gminy Moryń na lata 2016-2022” (zarządzenie burmistrza nr 97/2016 z dn.06.10.2016 r.)

W nowo opracowanym dokumencie odniesiono się do realizacji poprzedniej edycji, relacjonując zakresy zrealizowanych celów i zadań. Przede wszystkim na początku opracowania sformułowano politykę gminy w następującym brzmieniu:

„ Kluczowe problemy rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Moryń koncentrują się wokół czterech obszarów, tj. rozwoju gospodarczego, potencjału turystycznego, infrastruktury technicznej oraz obiektów zabytkowych i ich dekapitalizacji”.

Wykonano analizy SWOT, w wyniku których stwierdzono iż;

do mocnych stron potencjału społeczno-gospodarczego gminy należą:

- bogactwo przyrodnicze i krajobrazowe,
- posiadanie bogatego dziedzictwa historycznego i kulturowego o potencjale ponadregionalnym,
- brak występowania na terenie gminy uciążliwego przemysłu.

Do słabych stron zaliczono:

- niewłaściwe utrzymanie i niepełne wykorzystanie posiadanych obiektów zabytkowych,
- degradacja zabytkowych układów osadniczych oraz dawnych zespołów podworskich
- słabo rozwinięta infrastruktura do świadczenia usług noclegowych i gastronomicznych,
- brak lokalnego produktu turystycznego o charakterze markowym.

Jako szansami dla rozwoju wskazano:

- dostępność funduszy strukturalnych Unii Europejskiej...,
- rozwój alternatywnych, pozarolniczych źródeł utrzymania mieszkańców...,
- intensywny rozwój różnorodnych form turystyki...,
- poprawa stanu walorów turystycznych... np. poprzez pozyskiwanie środków na renowacje i rewitalizację obiektów zabytkowych...,
- funkcjonowanie Polski w Unii Europejskiej...

Zagrożeniami dla rozwoju są;

- kryzys i słabość finansów publicznych w Polsce...,
- relatywnie niskie dochody polskiego społeczeństwa, zwłaszcza w małych miasteczkach i wsiach...,

- postępująca degradacja istniejącej na obszarze lokalnym infrastruktury społeczno-gospodarczej...

Na podstawie przeprowadzonej analizy SWOT, stwierdzono iż do najmocniejszych stron potencjału społeczno-gospodarczego gminy należy:

„trwała ochrona wybitnych walorów przyrodniczych i krajobrazowych gminy w obszarze i otulinie Cedyńskiego Parku Krajobrazowego”, co stanowi silną przesłankę preferencji dla rozwoju turystyki. W związku z powyższym tzw. Misję dla rozwoju gm. Moryń sformułowano w następujący sposób:

Wszehstronny rozwój gminy Moryń poprzez wykorzystanie miejscowych walorów krajobrazowo-kulturowych, bazy turystycznej oraz potencjału zintegrowanej społeczności gminy.

Sformułowano cztery cele operacyjne i osiem szczegółowych, oraz wytyczono kierunki działań. Cele operacyjne to :

1. Tożsamość i rozwój społeczny.
2. Zintegrowana promocja.
3. Infrastruktura.
4. Rozwój gospodarczy.

W celach szczegółowych znajdują się zapisy, z którymi identyfikuje się Gminny program Opieki nad zabytkami, dla przykładu:

Cel 1. 1. „podejmowanie działań w zakresie podnoszenia świadomości wśród mieszkańców nt. troski o dziedzictwo architektoniczne i potencjał turystyczny gminy”

Cel 1.2. „rozwijanie współpracy międzygminnej i transgranicznej”

Cel 2.2. Informacja i promocja turystyczna.

Cel 3.1. Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości - przy pomocy : tworzenia nowych i aktualizowania obowiązujących planów zagospodarowania przestrzennego, aktualizacja studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Cel 3.7. Rewitalizacja . Realizacja celu poprzez:

- utworzenie izby muzealnej,
- renowacja budynków i ulic na terenie Starego Miasta w Moryniu,
- zagospodarowanie wolnych parceli, modernizacja i rewitalizacja parku miejskiego oraz podworskich parków wiejskich,

Cel 4.1. budowa zintegrowanej sieci produktów regionalnych (tworzenie produktów turystycznych),

Cel 4.2. budowa zintegrowanej sieci szlaków rowerowych - w tym odtworzenie fragmentu kolejki folwarcznej w Kłepiczu wraz z tablicami informacyjnymi na temat kolejek folwarcznych,

Cel 4.5. Budowa produktu : Średniowieczny Moryń na szlakach” . Realizacja poprzez:

- ekspozycja elementów szlaku templariuszy i innych zakonów rycerskich,
- wykorzystanie legend i podań,
- włączenie Morynia do szlaku pierścieni murów obronnych,
- wyznaczenie szlaku kamiennych kościołów,
- wyznaczenie szlaków młynów na rzece Słubi i dawnych wiatraków.

3. Miejscowe Plany zagospodarowania przestrzennego

Plany zagospodarowania przestrzennego wykonuje się dla miasta Moryń i wsi z terenu gminy od 1998 r. Są to jednakże plany cząstkowe dla terenów poza istniejącym zainwestowaniem i wiążą się z inwestycjami o funkcjach turystycznych. Na obszarach zainwestowanych dominuje wydawanie decyzji o warunkach zabudowy.

Kontrowersyjnym dokumentem jest Plan lokalizacji farm wiatrowych (Uchwała XVIII/123/2012 r. Rady Miejskiej z dn.18.09.2012 r. oraz uchwała X/76/2015 z dn.13.11.2015 r.) dla obszaru Kłepicz, Nowe Objezierze, Skotnica, Moryń Dwór.

Jest to najbardziej malowniczy obszar gminy pod względem krajobrazowym i kulturowym. W pejzażu morenowych wzniesień widoczne są wieże kościołów Kłepicza, Nowego i Starego Objezierza, ponadto jest to teren przebiegu pradawnych szlaków i osadnictwa pradziejowego, na co wskazują kurhany z okolic Nowego Objezierza. Wskazana lokalizacja farm jest zatem sprzeczna z zaleceniami zasad ochrony krajobrazu kulturowego, podnoszonymi w dokumentach województwa, powiatu i gminy.

4.Gminny program opieki nad zabytkami na lata 2009-2013. (Uchwała Nr XXXII/304/09 Rady Miejskiej w Moryniu z dn. 26.03.2009)

W dokumencie, powstałym m.in. w oparciu o cele strategiczne województwa i gminy wyznaczono dwa cele strategiczne;

- I. Ochrona Krajobrazu Kulturowego gminy Moryń,
- II. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze.

Dla realizacji celów wyznaczono priorytety i zadania, dla przykładu:

- badania w zakresie zasobów kulturowych gminy,
- budowę bazy informacji i systemu zarządzania zabytkami,
- budowa tożsamości poprzez ochronę dóbr kultury gminy Moryń,
- eksponowanie zasobów kulturowych,
- edukację i popularyzację wiedzy,
- zagospodarowanie obszarów i obiektów zabytkowych,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki,
- zagospodarowanie obszarów rezydencjonalnych,
- rewaloryzacja i rewitalizacja zespołu urbanistycznego Morynia.

5. Gminna ewidencja zabytków GEZ

Gminna Ewidencja Zabytków prowadzona przez samorząd nie jest prawną formą ochrony zabytków. Jednak ze względu na wymóg uwzględnienia zabytków ujętych w **GEZ** w studiach i planach zagospodarowania przestrzennego, a także na fakt, że znajdują się w niej obiekty tworzące zasadniczy krajobraz kulturowy gminy, należy podkreślić jej znaczenie. Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw wzmacnia znaczenie gminnej ewidencji zabytków w art. 22 ust. 4 otrzymuje brzmienie: *„Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy”*.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (**burmistrza**, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

Nowelizacja (z 18 marca 2010 r.) ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 3: w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2006 r. Nr 156, poz. 1118, z póź. zm.) w art. 39 ust. 3 otrzymuje brzmienie:

„W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków”.

Gminna Ewidencja Zabytków dla gminy Moryń została opracowana w 2009 r., wraz z pierwszą edycją Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami i stanowiła podstawę do aktualizacji Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moryń.

W Gminnej Ewidencji Zabytków ujęte są:

zabytki architektury, w tym: obiekty sakralne, mieszkalne, gospodarcze, użyteczności publicznej, techniki i przemysłu, układy przestrzenne (obszary), cmentarze komunalne, wyznaniowe, zieleń komponowana, parki, aleje, formy krajobrazowe.

Gminna Ewidencja Zabytków została sporządzona w formie kart, zawierających m.in. dane adresowe o obiekcie, datowanie, formę ochrony oraz aktualne fotografie. Powyższa ewidencja jest zbiorem otwartym i została opracowana dla 387 obiektów / obszarów.

Realizacja celów Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2009-2013.

- Gmina Moryń prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków i zajmuje się na bieżąco jego aktualizacją, zarówno poprzez wykreślenia jak i nowe wpisy;
- zrealizowano projekt „Centra informacyjne i infrastrukturalna rozbudowa miejsc atrakcyjnych turystycznie w miejscowościach Ziethen i Moryń dla intensywnego wykorzystania turystycznego interesujących krajobrazów ukształtowanych przez lodowiec po obu stronach Odry (Geopark Kraina lodowca nad Odrą)”;
- utworzono centrum informacyjne i rozbudowano infrastrukturę obiektów związanych z geoparkiem- Krainą lodowca nad Odrą,
- zaawansowana jest realizacja ścieżki rowerowej „Tysiące Jezior”,
- gmina przystąpiła (w 2009 r.) do programu Szlak cysterski w Polsce,
- w ramach promocji wartości kulturowych gminy sfinansowano lub współfinansowano wydania: przewodnik po zabytkach Morynia, trzy roczniki „Kronika Moryńska” za lata 2010, 2011, 2012, z opisem zdarzeń bieżących ale również z tekstami o historii Morynia, mapy turystycznej „Moryń- kamień w naturze, historii i kulturze”; mapy turystycznej z informacjami o zabytkach, foldery o drzwiach i bramach w Moryniu, o pomniku Christiana Friedricha Kocha w Moryniu i Geoparku w Moryniu, wydano informator krajoznawczy dotyczący obszaru „Cedynia. Mieszkowice. Moryń”, wydano tłumaczenia moryńskich legend,
- prowadzone są dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach nie będących własnością Gminy Moryń, (na mocy Uchwały Nr X/91/07 Rady Miejskiej w

Moryniu z dnia 30.08.2007 r., zgodnie z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (z późn. zmianami). Dofinansowano przy tym głównie obiekty sakralne,

- w miarę możliwości finansowych Gmina Moryń prowadzi remonty elewacji zabytkowych obiektów komunalnych: wyremontowano budynek Urzędu Miejskiego w Moryniu, utworzono centrum rekreacyjno-kulturalne w Starym Objezierzu, utworzono wiejskie centrum integracji kulturalnej i społecznej w Nowym Objezierzu, utworzono centrum w Bielinie i w Dolsku.

W ramach budowania świadomych więzi lokalnych corocznie organizowane są:

- festiwal rycerski w Moryniu,
- festiwal nauki „Dzień Głazu”.

W 2016 r., zorganizowano Plener Urbanistyczny w Moryniu, uruchomiono również komputerową grę - „Gra Miejska Moryń”.

Na terenie gminy organizowane są corocznie, związane z wartościami kulturowymi:

- „Aksamitny festiwal” w Mirowie,
- „Noc Świętojańska” w Gądnie.

Ocena realizacji zadań Gminnego Programu opieki nad zabytkami na lata 2009-2013” wykazała, że tylko część zadań priorytetowych ustalonych na ten okres została zrealizowana. Jest to zrozumiałe z uwagi na wielość zadań i nieadekwatne środki na ich realizację. Wiele z postawionych zadań jest nadal aktualna i została uwzględniona w niniejszym Programie.

6.2. RYS HISTORYCZNY REGIONU I MIASTA

Na kartach historii miejscowość Moryń pojawiła się w 1263 roku, jednakże istniała ona już dużo wcześniej, dzieląc losy Pomorzan. W okresie wczesnośredniowiecznym w IX-XII wieku, teren na którym położony jest Moryń, zasiedlony był bowiem przez plemiona pomorskie, z którymi wiąże się budowę grodu na tzw. Górze Zamkowej. Na południe od grodu prawdopodobnie w ciągu XII wieku wykształciła się osada o nazwie Moryń wywodząca się od słowiańskiego słowa *mor*, oznaczającego „wielką wodę”, „morze”. W pierwszej połowie wieku XIII Moryń wraz z okolicami należał do kasztelani cedyńskiej i znajdował się pod panowaniem książąt pomorskich. W tym okresie do południowych rubieży księstwa pomorskiego zaczęli zgłaszać pretensje książęta wielkopolscy i wrocławscy. Efektem rywalizacji pomorsko-śląskich władców było sprowadzenie na

powyższe tereny zakonu templariuszy i obdarowanie ich dużymi obszarami ziem w okolicach chojeńskiej Rurki i Chwarszczan z Ziemi Boleszkowickiej. Około połowy XIII wieku po władztwo księcia pomorskiego Barnima I, zaczęli sięgać margrabiowie brandenburscy, którzy ostatecznie przejęli je w czwartej ćwierci XIII wieku. W latach siedemdziesiątych XIII wieku, część terenów wokół Morynia znajdowała się we władaniu biskupów brandenburskich.

Moryń w 1263 roku pozostawał we władaniu księcia Barnima I. Był już rozwiniętą osadą z kościołem, nad którym patronat pełnili mnisi z zakonu Wiktorynów we Wkryujściu. Osada rozlokowana wokół kościoła miała kształt wrzeciona i zajmowała północno-wschodnią część późniejszego miasta. Musiała pełnić ważną rolę ośrodka administracyjno-usługowego dla kilku okolicznych wsi o słowiańskich korzeniach. Do wsi tych należały: Bielin, Dolsko, Mirowo, Stare Objezierze i Witnica. Ta ostatnia wieś, podobnie jak Mirowo należały przejściowo do zakonu cystersów w Lehnin a następnie w Chorin.

W ostatniej ćwierci XIII wieku Moryń otrzymał prawa miejskie, z rąk margrabiów brandenburskich, co potwierdza informacja z 1306 roku o zakupie przez władze miasta pięciu jezior. Nadanie przywileju lokacyjnego wg. praw miasta Stendal i Prenzlau z ziemi wkrzańskiej, wiązało się z wytyczeniem nowych granic i wewnętrznych podziałów na kwartały i sieć ulic. Zapewne już pod koniec XIII wieku wokół miasta zaczęto budować fortyfikacje złożone z wałów ziemnych, fosy i pierścienia kamiennych murów wzmocnionych basztami. Moryń zasiedlony został osadnikami przybyłymi z ziem Starej Marchii a także z ziemi wkrzańskiej. Z tamtych rejonów przybywali również osadnicy do słowiańskich i nowo lokowanych wsi, zakładanych już od schyłku XIII wieku i dalej w wieku XIV w: Gądnie, Klępiczu, Nowym Objezierzu i Przyjezierzu.

W tym czasie wykształciły się plany wsi, o owalnicowych układach, charakterystycznych dla osadnictwa z XIII i XIV wieku, oraz rozwinęła się sieć parafialna. Niemal w każdej wsi powstał okazały kościół. Cały rejon podlegał Biskupstwu w Kamieniu Pomorskim i kolegiacie w Myśliborzu.

Około 1365 roku margraf Otto z dynastii Wittelsbachów, dla zaakcentowania swego władztwa w rejonie, zlecił podległym sobie rycerzom budowę zamku, na miejscu dawnego grodu. W 1368 roku nadał ów zamek siedmiu rycerzom m.in. z rodów: Mornerów, Plötzow, i Güstebiese, które to rody władały w późniejszym okresie wieloma innymi wioskami w rejonie Chojny, Mieszkowic, Trzcńska, Morynia i Cedyni. Wspomniany rejon, w ciągu XIV wieku, wyodrębniony został ze zdobytych przez margrabiów brandenburskich terenów, jako odrębna jednostka zwana Nową Marchią. Prowadzone przez książąt

pomorskich próby odbicia zagarniętych ziem nie powiodły się i Nowa Marchia rozwijała się jako prowincja Księstwa Brandenburskiego.

W 1402 roku Nowa Marchia, a wraz z nią Moryń z okolicznymi wioskami, na okres pięćdziesięciu lat znajdowały się pod panowaniem zakonu krzyżackiego. Okres ten źle się zapisał w historii Morynia. W 1433 roku Krzyżacy dopuścili do spalenia miasta przez husytów, następnie odebrali Moryniowi prawa miejskie i tylko dzięki determinacji mieszczan przywileje zostały przywrócone. Szkodliwe dla miasta rządy skończyły się w 1454 roku, kiedy elektor brandenburski Fryderyk II wykupił Nową Marchie od Krzyżaków. Od tego czasu rządy w mieście sprawowali przedstawiciele rodów szlacheckich: Schlabrendorffów, Köckeritz, Doberkow i Schönebecków. Ta ostatnia rodzina w 1500 roku wykupiła miasto, i od tej pory było ono własnością prywatną, co nie sprzyjało swobodnemu rozwojowi.

W 1535 roku decyzją margrabiów brandenburskich na terenie Nowej Marchii, nastąpiła zmiana religii z katolickiej na protestancką. Skutkiem tego była znacząca wymiana wyposażenia wewnątrz kościelnych, oraz likwidacja kościelnych uposażeń ziemskich. Ruchy reformatorskie w okolicach Morynia pojawiły się już dużo wcześniej, w 2 połowie XIV wieku, kiedy swój sprzeciw wobec kościoła rzymskokatolickiego głosili Waldensi, sekta kacerska, z silnym ośrodkiem m.in. w Nowym Objezierzu.

Zasadnicze zmiany w rozwoju miasta w rozplanowaniu i zabudowie Morynia oraz okolicznych wsi, nastąpiły w XVII wieku. Skutkiem prowadzonych na tym terenie działań Wojny Trzydziestoletniej (1618-1648), dawne średniowieczne struktury rozpadły się a nowe zaczęły powstawać dopiero pod koniec XVII stulecia. W 1637 roku wojska szwedzkie ograbiły mieszkańców Morynia a następnie spalili je. Głód i zarazy przetrzebiły ludność, tak, że miasto przez długie lata pozostawało opustoszałe. Ponadto w latach 1640 i 1688 było ponownie niszczone przez pożary. Skuteczną odbudowę rozpoczęto od 1720 roku, dzięki pomocy króla pruskiego Fryderyka II. Wtedy też miasteczko odzyskało samodzielność, która przejawiała się m.in. powszechnym wyborem burmistrzów. Podstawą utrzymania mieszkańców było rolnictwo, ale też rzemiosło, handel piwem i rybami. Odbudowane domostwa, wznoszone wyłącznie w konstrukcji szachulcowej (drewniany szkielet słupów i belek z wypełnieniem pól gliną zmieszaną ze słomą i żerdziami), zostały ponownie zniszczone przez pożar w 1783 roku. Od tego czasu w mieście obowiązywał zakaz budowania stodół w obrębie zagród. Miejsce do ich budowy władze miejskie wyznaczyły po południowej stronie miasta za Bramą Mieszkowicką. Jednak tradycyjna technologia budowy domów w konstrukcji szkieletowej, zarówno w mieście jak i na wsiach,

utrzymywała się do 3 ćwierci XIX wieku. Z kamieni, granitowych otoczek, budowano w tych budynkach jedynie piwnice a wypełnienia pól z cegły stosowano w nielicznych domach.

Znaczące zmiany w gospodarce miasta a szczególnie wsi nastąpiły w pierwszej połowie XIX wieku, po reformach rolnych. Mieszczanie a także chłopi stali się właścicielami ziemi, a miasto właścicielem nowo zakładanych folwarków w: Nowym Dworze, Macierzy, Łabędzinie, Słupcu i Mobierzy. 147 mieszczan posiadało prywatne gospodarstwa. Zmiany wpłynęły na wzrost liczby ludności oraz zagęszczenie zabudowy wewnątrz murów. Te same zjawiska miały miejsce we wsiach, gdzie obok dawnych siedzib dworskich i folwarcznych zaczęły powstawać nowe, bardzo okazałe założenia budowane z kamieni granitowych i cegły ceramicznej.

Od 1877 roku na trasie Szczecin Kostrzyn zaczęła funkcjonować kolej, która ominęła Moryń. Stacja powstała nieopodal Witnicy, następna w 1892 roku w Przyjezierzu a kolejna na początku XX wieku w Klępiczu. Moryń z pięknym jeziorem i czystym powietrzem już od schyłku XIX wieku zaczął przyciągać letników. W 1926 roku nad jeziorem Morzycko zbudowano nowoczesne kąpielisko. Przed II wojną światową przy rynku znajdowały się dwie gospody, w mieście była szkoła, poczta, apteka, Dom Opieki dla dzieci.

W 1945 roku Moryń wraz z całym terenem Nowej Marchii włączony został w granice Polski. Miasto podobnie jak wioski zasiedlone zostały przez ludność z terenów wschodnich oraz z Małopolski i Wielkopolski. W Moryniu w ramach porządkowania zabudowy wyburzono kilkanaście domów, w północnej pierzei Rynku zbudowano restaurację, poza murami miasta zbudowano nową szkołę i tam również powstała nowa zabudowa mieszkalna.

Miasto jako układ urbanistyczny zostało wpisane do rejestru zabytków w 1955 r.

6. 3. RYS ROZWOJU WSI NA TERENIE GMINY MORYŃ

Bielin

Wieś o korzeniach słowiańskich, lokowana w 2 połowie XIII wieku, na 64 włókach ziemi. Od XIV do XX wieku w posiadaniu wielu rodów rycerskich, w tym : rodu von Werbelow w XV wieku i rodu von Kahle w wieku XIX. Plan wsi ukształtowany w średniowieczu, przekształcony w XIX wieku. Z zabudowy średniowiecznej pozostał kościół, z nowożytnej zespół folwarczny z dworem i parkiem. Zabudowa mieszkalna i gospodarcza pochodzi z

XIX i XX wieku. Wieś połączona alejami z Moryniem, Mieszkowicami i folwarkiem w Macierzy.

Dolsko

Wieś o korzeniach słowiańskich lokowana pod koniec XIII wieku na 40 włókach ziemi, bez własności rycerskiej. W XV wieku Dolsko decyzją suwerena podarowano klasztorowi cysterek z Cedyni. Po sekularyzacji klasztoru wieś włączona do domeny cedyńskiej. Plan wsi ukształtowany pod koniec XIII wieku w sąsiedztwie centralnie położonego kościoła.

W XIX wieku rozbudowana do formy ulicówki obsadzonej drzewami. Z tego okresu pochodzi zabudowa mieszkalna i gospodarcza.

Gądno

Wieś prawdopodobnie o korzeniach słowiańskich. W XV wieku opustoszała, zapewne po przejściu wojsk husyckich. Odbudowana na początku XVII wieku jako własność prywatna panów na Moryniu – rodu von Schönebeck, a następnie rodu von Mühlheim i von Rohr, z których fundacji powstał pałac i park a następnie zespół folwarczny.

Kłępicz

Wieś o korzeniach słowiańskich lokowana w XIV wieku na 54 włókach ziemi. Od średniowiecza po XX wiek, była własnością wielu rodów rycerskich, w tym rodzin von Sack z Przyjezierza. Plan wsi ukształtowany w XIV wieku w formie owalnicy z kościołem w centrum. W XIX wieku wieś rozbudowana, m.in. o duży zespół folwarczny. Na początku XX wieku w pobliżu Kłępicza zbudowano stację kolejową łączącą Szczecin z Siekierkami.

Macierz

Folwark założony w 2 połowie XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Bielinie. Zespół założony przez rodzinę von Rohr składał się z budynków gospodarczych i kolonii budynków mieszkalnych. Zachowany częściowo.

Mirowo

Najstarsza wieś w regionie, założona około połowy XIII wieku, prawdopodobnie z inicjatywy klasztoru cystersów w Lehnin, którego była własnością, a następnie klasztoru w Chorin. Plan wsi ukształtowany w okresie średniowiecza w formie owalnicy z kościołem w centralnej części. Po sekularyzacji dóbr klasztornych, w 2 połowie XVI wieku Mirowo przeszło w ręce rodu von Sack i pozostawało ich własnością do XVIII wieku. Wówczas wieś włączono do nowo utworzonej domeny w Przyjezierzu. W XIX wieku na terenie wsi powstały dwa folwarki z dworami i parkami. Obecna zabudowa wsi pochodzi z wieku XIX i XX.

Młynary

Dawny folwark założony pod koniec XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Witnicy. Składał się z budynku rządcy, niewielkiego parku, kilku budynków gospodarczych. Do dziś z zespołu pozostał budynek rządcówki i fragmenty parku.

Niwka

Dawny folwark założony pod koniec XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Witnicy, przy stacji kolejowej w Witnicy. Zachowane dwa budynki; budynek mieszkalny i stodoła.

Nowe Objezierze

Wieś założona pod koniec XIII wieku, w 1311 roku nadana cysterkom cedyńskim. W ciągu XIV wieku uzyskała plan owalnicy z kościołem w centrum wrzecionowatego nawisła. W XIV i XV wieku zamieszkała przez wielu wyznawców sekty Waldensów. Po rozwiązaniu klasztoru wieś włączono w skład majątku państwowego w Cedyni. Istniejący we wsi folwark oddano w 1706 roku w dzierżawę. W 1808 roku wieś zniszczona pożarem. W XIX wieku folwark przekształcony w majątek ziemski, kupiony przez rodzinę von Arnim, a następnie von Levetzow. Z założenia dworskiego przetrwał park. Zabudowa wsi pochodzi z XIX i XX wieku.

Nowy Dwór

Dawny folwark miasta Moryń, założony w XVIII wieku na gruntach miejskich, w XIX wieku sprzedany i wzniesiony od podstaw w formie zespołu złożonego z dworu niewielkiego parku i budynków gospodarczych ustawionych wokół prostokątnego dziedzińca. Dziś zespół w całości w ruinie.

Przyjezierze

Wieś założona w XIV wieku na północno-zachodnim brzegu Jeziora Morzycko razem z przeprawą promową łączącą zamek moryński z drogą prowadzącą do Chojny i Cedyni. Od początku wieś rycerska w rękach rodu von Sack. Po zniszczeniach z lat siedemdziesiątych XIV wieku, wieś została odbudowana jako ulicówka z kościołem na wzniesieniu terenu w centralnej części oraz zespołem dworsko-folwarcznym po południowej stronie kościoła przy przeprawie promowej. Pod koniec XVII wieku dwór przebudowano, zakładając obok niego park. Około połowy XVIII wieku majątek w Przyjezierzu przekształcono na domenę państwową, wydierżawiając ją kolejnym dzierżawcom. Na początku XIX wieku na miejscu kościoła z XV wieku zbudowano nowy, a pod koniec tamtego stulecia wzniesiono nowy zespół budynków gospodarczych, obecnie zachowanych szczątkowo. Z zespołu pozostał dwór i park. Na początku XX wieku nieopodal wsi wybudowano stację kolejową na trasie

Szczecin-Siekierki. Zespół zachowany do dziś w całości. Na ten okres datować można zabudowę mieszkalną Przyjezierza, znacznie rozbudowaną na początku XXI wieku w formie domów letniskowych wznoszonych południowo wschodniej stronie wsi.

Stare Objezierze

Wieś o słowiańskich korzeniach, założona w formie owalnicy z kościołem w centrum nawsia pod koniec XIII wieku. Jeszcze w latach trzydziestych XIV wieku część ziemi należała do rodziny Vivianz a część do rodziny Stocknitz. Od XV wieku w rękach wielu znanych rodzin rycerskich m.in. rodów von Wedel, von Schöning czy von Sack. W 1739 roku zniszczona pożarem, odbudowana wkrótce potem a następnie w 2 połowie XIX wieku, kiedy powstał również nowy dwór i zespół budynków folwarcznych. Zespół powstał po przekształceniu majątku w domenę państwową, którą państwo wydierżawiało. Nieużytkowana i mocno zaniedbana zabudowa zespołu dworskiego złożona z dworu i zespołu budynków gospodarczych przetrwała do chwili obecnej.

Wisław

Dawny folwark założony w połowie XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Witnicy. Składa się z budynku mieszkalnego, budynków gospodarczych (stajnia, stodoła, owczarnia) ustawionych wokół podwórza. Zespół zachowany do dziś, częściowo odbudowany.

Witnica

Wieś o słowiańskich korzeniach, jedna z najstarszych w gminie, w źródłach wymieniona w 1248 roku, w dokumencie podpisanym przez księcia pomorskiego Barnima I, potwierdzającym prawo pobierania dziesięcin z tejże wsi przez klasztor cystersów w Lehnin. Założona w XIII wieku jako owalnica z kościołem w centralnej części nawsia. Od lat trzydziestych XV wieku własność miejscowych rodów rycerskich: von Strauss, von Sack, von Sydow i von Oelsen, zarządzających majątkiem z siedziby ulokowanej w południowo-wschodniej części wsi. Pałac zbudowany pod koniec XVII wieku spalił się w 1827 roku i został odbudowany około 1840 r. Ponownie spalił się w 1990 roku i od tamtego czasu pozostaje w ruinie. W sąsiedztwie pałacu powstał rozległy park krajobrazowy, zaplecze w formie oficyny, domu ogrodnika, i stajni a za drogą wiejską po stronie zachodniej powstał jeden z największych w regionie zespołów folwarcznych z budynkami mieszkalnymi dla pracowników folwarcznych. Kilka budynków zespołu znajduje się w stanie ruiny. Zabudowa mieszkalna pochodzi z XIX i XX wieku. Po zachodniej stronie wsi przy drodze do Morynia znajduje się stacja kolejowa zbudowana w 1892 roku na trasie Szczecin-Kostrzyn. Jest to zespół złożony z budynku dworca, toalet i budynku mieszkalnego zawiadowcy.

Witniczka

Dawny folwark założony na gruncie majątku ziemskiego w Witnicy. Składa się z budynku mieszkalnego i

6.4. ZASADNICZE CECHY KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MIASTA I GMINY

MIASTO MORYŃ

Układ przestrzenny miasta

Moryń jest niewielkim miasteczkiem położonym na zachodnim brzegu Jeziora Morzycko, którego powierzchnia dwukrotnie przewyższa zabudowany teren miasta. Spośród wielu podobnej skali miasteczek na terenie Pomorza Zachodniego i Polski, wyróżnia się starą metryką sięgającą XII wieku, oryginalnym dwuczłonowym założeniem urbanistycznym, złożonym z miasta i wzgórza grodowego z relikdami zamku z XIV wieku; wyjątkowej klasy romańsko-gotycką budowlą sakralną; zachowaną ponad stuletnią zabudową mieszkalną utrzymaną w historycznej skali; i wreszcie kamiennymi murami obronnymi opasującymi wewnętrzną zabudowę.

Malowniczą sylwetę i urbanistykę Morynia kształtuje plan w kształcie podkowy wybrzuszonej w kierunku południowym z czytelnym w części wschodniej wrzecionem najstarszej części miasta położonej na wzniesieniu terenu opadającym ku brzegom Jeziora Morzycko i w kierunku drogi, dawnej przełęczy wiodącej do grodu położonego na północ od miasta. Metrykę wschodniej części Morynia, z najstarszym w regionie kościołem pośrodku, datuje się na pierwszą połowę XIII wieku lub jeszcze wcześniejszy okres. Pod koniec XIII wieku, teren miasta został powiększony w kierunku zachodnim o kilka dużych nieregularnych kwartałów z placem targowym pośrodku. Granice utrwalono budową fortyfikacji złożonych z murów obronnych, fosy i wałów ziemnych. Wykształcona w średniowieczu kompozycja planu miasta z jego głównymi składnikami przetrwała do chwili obecnej. W ciągu wieków wymianie ulegała jedynie zabudowa mieszkalna, która z racji drewnianego budulca była narażona na niszczenie przez pożary bądź zużycie się materiałów.

Architektura sakralna i obronna

Fara ob. kościół par. p.w. świętego Ducha

Jest jedną z najstarszych kamiennych świątyń na terenie Pomorza Zachodniego i Polski. Budowana od połowy XIII do 2 połowy XV wieku, zawiera w swym planie i bryle elementy architektury romańskiej, wczesnogotyckiej i gotyckiej. Do najstarszych elementów kościoła, pierwotnie pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, należą: prezbiterium wraz z transeptem i fragmenty nawy głównej zachowane w filarach. Ponad 750 letnią metrykę świątyni, poświadczają z jednej strony dokumenty z lat 1263, 1265, w których książę Barnim I oddaje patronat nad świątynią zakonowi augustianów ze Wkryujścia, a z drugiej strony poświadczają ją: technika budowy ze starannie obrobionych granitowych kwadr, formy podziałów elewacji prezbiterium i transeptu wąskimi i długimi oknami oraz blendami ostrołukowymi i kolistymi, a we wnętrzu formy wielkich półkolistych arkad oddzielających ramiona transeptu od nawy. Z XIV wieku pochodzi trzynawowy korpus z szeroką nawą główną z pierwszego etapu budowy i wąskimi nawami bocznymi, oraz kamienna wieża z przejazdem na osi południe północ, z wąskimi kamiennymi schodami w grubości murów, prowadzącymi na emporę kolatorską oraz na taras ostatniej kondygnacji. Hełm wieży i okna w nawach bocznych wykonano w późniejszych czasach. Hełm drewniany z latarnią powstał w 1756 roku, okna naw bocznych, prawdopodobnie w XVII wieku. Z czasów średniowiecza pochodzi wieloboczna, ceglana kaplica dostawiona do południowego ramienia transeptu opięta przyporami, ozdobiona malowanym fryzem, z ostrołukowym portalem w elewacji południowej.

Moryńska fara jest obiektem wyjątkowym w skali regionu, prezentuje wczesny przykład świątyni na planie krzyża greckiego, przekształcony w trzynawową bazylikę z otwartą kruchtą pod wieżową. Zachowane oryginalne formy takie jak: faktura kamiennych elewacji, trzy portale, dziewięć okien i kilkanaście blend, a także ślady polichromii na portalach i fryzach, wyróżniają tę świątynię spośród podobnych budowli wznoszonych w tym samym czasie np. w Baniach, Chojnie czy Gryfinie. Wyróżnia ją również oddziaływanie na kształty powstających w regionie kościołów np. w Mirowie oraz elementy wystroju takie jak: najstarsza w Polsce, trzynastowieczna kamienna mensa, fragmenty gotyckich polichromii i późniejsze dzieła jak ambona autorstwa wybitnego snycerza moryńskiego Hattenkarela.

Mury obronne

Podobnie jak fara należą do najstarszych i dobrze utrzymanych zespołów obwarowań miejskich w Polsce. Zachowane prawie na całym obwodzie miasta, kształtują jego sylwetę od blisko siedmiuset lat i są najważniejszym elementem historycznej kompozycji urbanistycznej. Mury zachowane na prawie całym obwodzie miasta, poza stumetrowym odcinkiem, zajęтым w XIX wieku pod budowę zachowanego do dziś Domu Opieki, zbudowane są z granitowych otoczków ułożonych warstwowo. Pierwotnie wysokie na około 7 m, dziś znacznie niższe sięgają od 4,5 do 6,5 m wysokości, ich grubość waha się od 0,9 do 1,2 m. Ciągi murów wzmocnione są 28 wysuniętymi na zewnątrz półbasztami, założonymi na planach prostokątów. W murach od strony południowo wschodniej i zachodniej znajdują się dwa szerokie przejazdy, wykute w XIX wieku, na miejscu dawnych bram. Po stronie północno wschodniej znajduje się jedna szeroka furta zwana Wodną. Mury po stronie zewnętrznej są świetnie eksponowane, poprzedzone ze wszystkich stron wyrównanymi, starannie utrzymanymi trawnikami, znajdującymi się na terenach dawnej fosy i wałów ziemnych, splantowanych w XIX wieku. Po wewnętrznej stronie do murów przylegają ogrody. Poprzez staranne utrzymanie i świetną ekspozycję są wręcz symbolem średniowiecznej sylwety nie tylko Morynia ale w ogóle miasta średniowiecznego.

W zasobach zabytkowych budowli miast zachodniopomorskich mury obronne są często spotykane, niekiedy nawet bogatsze o dzieła architektury obronnej typu bramy, baszy i basteje jak np. w Stargardzie Szczecińskim, czy w Trzcińsku Zdroju. Jednak mury moryńskie charakteryzują się najbardziej jednolitą strukturą, i najlepszą ze wszystkich zachowanych przykładów ekspozycją, utrzymaną dzięki wolnej niezabudowanej przestrzeni zewnętrznej i starannie utrzymanej powierzchni terenu. Dzięki temu możliwy jest odbiór sylwety miasta w jego pierwotnej skali i charakterze.

Budowle użyteczności publicznej i zabudowa mieszkalna.

Zabudowa miejska w obrębie murów pochodzi z czasów nowożytnych z XIX i XX w. Do budowli użyteczności publicznej należą: ratusz, budynek szkoły i Dom Opieki Społecznej, który jest najokazalszy z nich. Zbudowany z cegły w 1874 roku w formach nawiązujących do renesansu włoskiego, imponuje dużym, trzyskrzydłowym założeniem i efektownymi podziałami złożonymi z wielkich półkolistych arkad opartych na pilastrach, z charakterystycznymi dla renesansu tondami znajdującymi się w polach pomiędzy łukami arkad. Przed fasadą Domu znajduje się jeden z nielicznie zachowanych na terenie regionu

pomnik fundatora budowli dr Christiana Friedricha Kocha wykonany w 1903 r. Dom zbudowano na miejscu jedyne, wyburzonego odcinka murów średniowiecznych, których oryginalne odcinki przylegają od północy i południa do założenia, tworząc bardzo malowniczy zakątek i spokojne miejsce pobytu dla podopiecznych Zakładu Opiekuńczego.

Zabudowa mieszkalna i gospodarcza.

Największym walorem zabudowy mieszkalnej Morynia pochodzącej z okresu od 2 połowy wieku XIX do lat trzydziestych XX wieku, jest jej jednorodność i zachowana tradycyjna skala małomiasteczkowych budynków nie przekraczająca wysokości dwóch kondygnacji, przy przewadze budynków parterowych. Historyczną wartością jest również kalenicowe ustawienie domów względem ulic. Dzięki takiemu ustawieniu w budynkach można było budować szerokie przejazdy bramne prowadzące na podwórza gospodarcze, których przykłady zachowały się w Moryniu jeszcze w wielu miejscach, podobnie jak stojące przy nich budynki gospodarcze. Budowane z kamieni granitowych i z cegły, posiadają nierzadko interesujące detale architektoniczne.

Ruiny zamku.

Położone 700 m na północ od miasta, połączone z nim malowniczą drogą wiodącą przez zarośnięte moczary. Na szczycie wzgórza ze śladami suchej fosy u podnóża wznoszą się relikty kamiennych murów obronnych zamku z XIV wieku, z fragmentami bramy i relikdami fundamentów budynków na majdanie. Zamek, zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami, zbudowano na miejscu słowiańskiego grodu wyżynnego, w systemie obronnym kasztelani cedyńskiej. W 2 połowie XIX wieku, odsłonięto część widocznych do dziś reliktyw, a w 1920 roku ułatwiono dostęp do zamku poprzez wybudowanie schodów na zboczu wschodnim i obsadzeniu terenu drzewami.

Zabytkowa zieleń

Ważnymi elementami pejzażu Morynia, a zarazem krajobrazu kulturowego są: parki, cmentarze i aleje. Miasto otoczone jest od wschodu pasem zieleni wysokiej o charakterze parkowym. W pasie tym rozciąga się również teren cmentarza komunalnego z niewielką, neogotycką kaplicą pośrodku a także cmentarz żydowski przyległy do murów po południowo-wschodniej stronie miasta.

Wzdłuż murów cmentarza przed południowym wjazdem do miasta znajduje się niezwykle malownicza, cenna, aleja lipowa, biegnąca w kierunku Bielina.

6.5. KRAJOBRAZ KULTUROWY WSI GMINY MORYŃ

Układy przestrzenne wsi

Wszystkie wioski z terenu gminy Moryń założone zostały w okresie średniowiecza. Są to: Bielin, Dolsko, Gądno, Klępicz, Mirowo, Nowe Objezierze, Przyjezierze, Stare Objezierze i Witnica. W okresie lokacji na prawie niemieckim na przełomie XIII/XIV wieku, zakładano je w większości na planie owalnic. Plany owalnic charakteryzujące się kompozycją złożoną z nawsi o wrzecionowatych kształtach ujętych po bokach ramionami ulic powtarzających zarys wrzecion, zachowane są w całości jedynie w Mirowie, Nowym Objezierzu i Witnicy. W Bielinie, Dolsku, Klępiczu i Starym Objezierzu owalnicowe plany uległy w XVIII i XIX wieku, przekształceniom i dziś są układami placowymi i wielodrożnymi. W dwóch wioskach w Gądnie i Przyjezierzu zabudowa wznoszona była od początku na planie ulicówek.

W spisach miejscowości należących do gminy Moryń wymieniane się jeszcze: Macierz, Moryń Dwór, Wisław. Są to niewielkie osady założone w XIX wieku jako folwarki złożone z reguły z budynków mieszkalnych zarządców majątków ziemskich lub dzierżawców, oraz z budynków gospodarczych ustawianych wokół obszernych dziedzińców. Są też jednozagrodowe zespoły w Młynarach, Nivce i Witnicze budowane jako leśniczówki, lub wybudowania. Wymienione osady i wybudowania są świadectwem rolniczego rozwoju gminy w XIX wieku. Obecnie są niestety mocno zaniedbane i popadają w ruinę.

Architektura sakralna

Kościół znajdują się we wszystkich średniowiecznych wsiach gminy Moryń, przy czym metrykę nowożytną mają dwie świątynie w Przyjezierzu i Gądnie, natomiast w pozostałych miejscowościach znajdują się budowle z XIII i XV wieku. Bardzo cenną grupę tworzą kościoły z kwadr granitowych znajdujące się w: **Dolsku, Mirowie, Witnicy i Starym Objezierzu**. Reprezentują różnorodne typy założeń od prostych salowych budowli bez wydzielonych prezbiteriów jak w Mirowie, po rozwiniętą świątynię z prezbiterium, nawą główną i wieżą typu westwerku jak w Starym Objezierzu, gdzie znajdujemy przepiękną kompozycję wschodniej ściany prezbiterium złożoną z potężnej ostrołukowej niszy z trzema wąskimi oknami w tle. Kościół w Dolsku wyróżnia się półkolistą apsydą, w Witnicy uwagę zwraca wieża zakończona ceglanym otynkowanym stożkowym hełmem a w Mirowie kompozycja ściany wschodniej opracowana identycznie jak w Moryniu. Kościół w **Nowym Objezierzu**, wzniesiony również z kwadr granitowych w XIII wieku został bardzo przebudowany po pożarze w latach 1898-1902 r., i dziś prezentuje neogotyckie formy.

Znacznie późniejsza od wymienionych wyżej jest świątynia w **Bielinie** zbudowana z cegły w XV wieku, przebudowana na początku XX wieku, kiedy wewnątrz przykryto pozornym sklepieniem beczkowym. Podobne sklepienie przykrywa wewnątrz kościoła w **Przyjezierzu** zbudowanego w 1807 roku na planie prostokątnej nawy z kwadratową wieżą górującą nad okolicą. Najmłodszym obiektem sakralnym w gminie jest kaplica w **Gądnie** powstała w 1989 roku na zasadzie adaptacji budynku inwentarskiego na cele sakralne.

Dodatkową, szczególną wartość krajobrazową tworzą wieże położonych blisko siebie kościołów w: Nowym Objezierzu, Starym Objezierzu i w Kłepiczu. W pagórkowatym pejzażu tej części gminy wieże wyłaniają się zza wzgórz pojedynczo lub wszystkie równocześnie tworząc wyjątkowe kompozycje, kwalifikujące się do ochrony.

Zespoły dworskie i folwarczne

Są to zespoły budowane w obrębie dużych majątków ziemskich, jako główne siedziby właścicieli, czyli pałace lub dwory otoczone parkami, z zespołami budynków gospodarczych zwanych folwarkami. Na terenie gminy zespoły tego typu zachowane są we wszystkich wsiach oprócz Dolska. Do najstarszych przykładów należą zespoły w **Przyjezierzu** i **Witnicy**. Ten pierwszy istniał już w XVI wieku. Pod koniec XVII stulecia nad Jeziorem Morzycko zbudowano dwór, którego relikty przetrwały do dziś w opustoszałej, nieużytkowanej budowli. Po stronie południowej pozostały resztki parku, dziś bardzo zaniedbanego. Zespół folwarczy, który zbudowano w XIX wieku po zachodniej stronie dworu, popadł w ruinę już dawno i został rozebrany.

Drugim najstarszym a zarazem największym jest zespół w **Witnicy** założony w XVIII wieku na miejscu starszego założenia. Tego czasu sięga metryka pałacu pozostającego obecnie w ruinie, obiektu, który zachowane do dziś formy uzyskał około 1840 roku i pod koniec XIX wieku. Spalił się w 1990 roku. Do pałacu przylega rozległy park o cennym drzewostanie ogrodzony od strony drogi wiejskiej kutym ozdobnie płotem. W pobliżu pałacu zachowało się kilka dworskich budynków gospodarczych z XIX i początku XX wieku: piętrowa oficyna, stajnie, dom ogrodnika, remiza strażacka, wszystkie o starannie opracowanych elewacjach. Zespół folwarczy złożony z: obór, stajni, owczarni i stodół oraz budynków mieszkalnych pracowników folwarcznych znajduje się po zachodniej stronie drogi wiejskiej. Budynki murowane z cegły otrzymały wyjątkowo bogaty wystrój elewacji. Cały zespół należy do najokazalszych w regionie, lecz niestety nieużytkowany popada w ruinę.

Początku XIX wieku sięgają początki zespołów dworskich w: Bielinie i Gądnie.

W **Bielinie** zachował się dwór, park i cały zespół folwarczny, użytkowany z powodzeniem, choć i tu budynek dawnej oficyny pozostaje od lat w ruinie. Dwór bieliński jest skromną budowlą o formach klasycystycznych, park niewielki, natomiast zespół folwarczny jest rozległy i złożony z kilku okazałych budynków w konstrukcji ryglowej i z cegły.

Zespół w **Gądnie**, przepięknie położony nad Jeziorem Morzycko, jest niestety przeciwieństwem Bielina. Tu bardzo interesujący pałac z okresu wczesnego klasycyzmu popadł w całkowitą ruinę, park z cennym wiekowym drzewostanem został podzielony, a rozległy zespół folwarczny z kilkoma bardzo ciekawymi kamiennymi i ceglanyymi budynkami, pozostaje nieużytkowany. Dwa budynki już popadły w ruinę, dalszym grozi ten sam los. Dobrze zachowany jest dawny budynek rządcy o urozmaiconej bryle i ciekawych podziałach elewacji. W Gądnie przy drodze wiejskiej znajdują się budynki mieszkalne, które były pierwotnie domami pracowników folwarcznych.

Z ostatniej ćwierci XIX wieku pochodzą zespoły dworskie w: Mirowie, Starym Objezierzu, Klępiczu i Nowym Objezierzu .

W **Mirowie** zachowały się dwa zespoły. W starszym, w centralnej części wsi, naprzeciwko kościoła, przetrwał dwór neoklasycystyczny z końca XIX wieku, obecnie odbudowywany, lecz co ciekawe bez parku, i tylko z jednym budynkiem gospodarczym również w ostatnim czasie bardzo starannie odbudowanym . Drugi zespół położony na południowym krańcu Mirowa założony został pod koniec XIX wieku, dwór wzniesiony na początku XX wieku jest piętrową budowlą w typie willi mieszczkańskich. Otoczony od południa parkiem, od północy sąsiedował z zespołem folwarczny z którego pozostały tylko mocno zaniedbane dwa ceglane budynki.

Zespół w **Starym Objezierzu** znajduje się w stanie ruiny. Zachowany skromny dwór z końca XIX wieku, lecz co ciekawe bez parku, prezentuje formy neoklasycystyczne. Bardzo interesujący jest zespół ceglanych budynków gospodarczych o detalach neogotyckich. Budynki nieużytkowane niestety również popadają w ruinę.

W **Klępiczu** po dawnym zespole dworskim pozostał park o cennym drzewostanie, dwa kamienno –cegłane budynki gospodarcze i kilka domów pracowników folwarcznych. Masywne budynki gospodarcze nie użytkowane popadają w ruinę.

Z zespołu w **Nowym Objezierzu** pozostał przebudowany budynek dworu bądź rządcówki i park o cennym drzewostanie, zagospodarowany częściowo na plac zabaw dla dzieci.

Wiejska zabudowa użyteczności publicznej, zespoły zabudowy dworcowej.

W zabudowie wiejskiej już od XVIII wieku, a na większą skalę w wieku XIX, pojawiły się budynki szkolne, które musiały znajdować się prawie w każdej wsi. Rozpoznawalną formę ma tylko **budynek dawnej szkoły w Bielinie**, ob. budynek mieszkalny nr 29.

Budynkami użyteczności publicznej były **remizy** zachowane m.in. w: Klępiczu, Mirowie, Starym Objezierzu i Witnicy. Budowane z kamieni granitowych w centralnych częściach wsi, są niewielkimi obiektami z wrotami w ścianach szczytowych. Z wymienionych przykładów wyróżnia się ceglana remiza w Witnicy z 1861 r. o dekoracyjnie opracowanej ścianie szczytowej.

W pejzażu pomorskich wsi uwagę zwracają trzy **zespoły zabudowy dworcowej** zachowane w: Witnicy oraz przy nieczynnych już liniach kolejowych w Klępiczu i Przyjezierzu. W zespołach, oddalonych od zabudowań wiejskich, oprócz dworca, znajdują się: szalety oraz budynki mieszkalne pracowników kolei, różniące się w sposób znaczący od zabudowy wiejskiej. Są to budynki ceglane, tynkowane, piętrowe o ozdobnie opracowanych elewacjach. Wszystkie straciły już swoje dawne funkcje i są adaptowane na budynki mieszkalne, co wiąże się ze znaczącymi zmianami oryginalnych form. Na szczególną uwagę zasługuje bardzo dobrze utrzymany budynek przy ul. Kolejowej 3 w Przyjezierzu a także budynek szaletu w Klępiczu, w klimacie secesyjnej stylistyki. Wszystkie zespoły powinny być chronione, poprzez wpis do rejestru zabytków. Do tej samej grupy należą trzy wolnostojące, piętrowe budynki w: Nowym Objezierzu, Przyjezierzu i Bielinie, ten ostatni wyróżnia się modernistyczną formą. Zbudowane przy torach, w pobliżu przystanków, były siedzibami służb kolejowych.

Budynki mieszkalne

Zabudowa wsi, wyłączając zespoły folwarczne, składa się w większości z zagród i pojedynczych domów powstałych w okresie od połowy wieku XIX do lat trzydziestych wieku XX. We frontowych częściach zagród znajdują się domy mieszkalne usytuowane względem ulic kalenicowo. Są na ogół murowane z cegły i tynkowane. Przeważnie parterowe, kryte wysokimi dachami dwuspadowymi, czasem naczółkowymi. Mają raczej skromne wystroje elewacji, sprowadzone do opasek wokół drzwi i gzymsów nadokiennych. Domów o formach oryginalnych z prostokątnymi oknami, stolarką drewnianą, krzyżową, z detalami zachowało się niewiele. Można tu wymienić jedynie budynki: w Klępiczu nr. 11, 25, w Nowym Objezierzu nr 16,19 w Mirowie nr 8, 16, 17 w Przyjezierzu nr 19, w Starym Objezierzu nr 19. Większość budynków przebudowano głównie poprzez: skucie detalu, powiększenie okien, ocieplenie elewacji, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, pomalowanie elewacji w ostrych ahistorycznych kolorach. Głównymi walorami do

zachowania teraz i na przyszłość jest utrzymanie gabarytów, sytuowanie domów w tradycyjnych liniach zabudowy, oraz utrzymywanie zgodnych z tradycją kompozycji, t. j. budowania domów kalenicowo wzdłuż ulic, i ustawianie budynków gospodarczych szczytowo.

Zabudowa gospodarcza

Obok budynków mieszkalnych w zagrodach znajdują się obory, stajnie i stodoły ustawione po bokach czasem bardzo obszernych dziedzińców gospodarczych, przy czym stodoły ustawiane są przeważnie na tyłach domów podczas gdy obory i stajnie stoją szczytami do drogi. W wielu przypadkach budynki gospodarcze dominują nad mieszkalnymi tak pod względem gabarytów jak i wystroju murów obwodowych. Zachowane przykłady pochodzą z okresu od trzeciej ćwierci XIX wieku do lat trzydziestych wieku XX. Starsze budynki wzniesione są przeważnie z kamieni granitowych i z cegły, młodsze z cegły, w tym z cegły silikatowej. Przykłady dużych zespołów o starannie opracowanych elewacjach znajdują się w: Klępiczu nr 23,25; w Mirowie nr 2, 12, 16; w Nowym Objezierzu 23 nr 52 i w Starym Objezierzu nr 19. Ponadto zachowały się budynki ustawione szczytowo względem ulic, ważne w budowaniu pierzei np. budynki w Nowym Objezierzu 26, 27 czy budynek inwentarski nr 3 w Mirowie o szczególnie ozdobnej ścianie szczytowej. Ważne są również przykłady pojedynczych obiektów – jako ślady dawnych zespołów zachowane np. w Mirowie nr 17, w Bielinie nr 23. Omówione pokrótce zespoły zabudowy gospodarczej są bardzo ważną grupą obiektów zabytkowych na terenie gminy. Świadczą o dużym znaczeniu rolnictwa w gminie i o wysokich efektach rolniczych zajęć. Tworzą krajobrazy zabudowy wiejskiej, są przykładami rozwiniętych technik łączenia kamieni granitowych z cegłą. Niestety, z uwagi na odchodzenie od tradycyjnej gospodarki rolnej, są też najbardziej narażone na zaniedbania i rozbiórki.

Cmentarze wiejskie

Od czasów średniowiecza po XIX wiek, zmarłych chowano na cmentarzach przy kościołach. Pochówków nie usuwano, zatem teren przy każdym kościele traktowany jest jak cmentarz. W 1797 roku, na omawianych terenach wprowadzono zakaz grzebania zmarłych w otoczeniu kościołów, choć niekiedy, jak w przypadku Witnicy, nie stosowano się do zakazu. Przeważnie jednak od tamtej pory zaczęto zakładać nowe cmentarze poza granicami wsi. Część z tych cmentarzy, po 1945 roku, przeznaczono na pochówki polskich mieszkańców, usuwając stare nagrobki. Tego typu cmentarze znajdują się w: Bielinie,

Mirowie, Nowym Objezierzu. Pod koniec XIX wieku i na początku wieku XX zakładano kolejne cmentarze jeszcze bardziej oddalone od zabudowy. Te pozostawione najczęściej bez żadnej opieki są bardzo zaniedbane. Znajdują się w Przyjezierzu i Bielinie. Na cmentarzach zachował się historyczny starodrzew oraz fragmenty nagrobków.

Cmentarze przykościelne były z reguły ogradzane murami kamiennymi lub ceglanymi. W murach budowano bramy, czasem o dekoracyjnych formach. Na terenie gminy najstarsze ogrodzenia z bramami zachowały się w: Mirowie i Witnicy a kamiennie ceglane mury w: Bielinie, Starym Objezierzu i w Nowym Objezierzu.

Komponowane założenia zieleni - aleje.

Obsadzanie dróg drzewami: lipami, jesionami, dębami, kasztanowcami, na omawianym terenie datuje się od schyłku XVIII wieku, przy czym większość zachowanych alei pochodzi z końca wieku XIX. W gminie Moryń znajduje się wiele przykładów w tym szczególnie cenne aleje lipowe zachowały się w okolicach Morynia, Bielina i Dolska.

6.6. DZIEDZICTWO ARCHEOLOGICZNE

Na terenie miasta i gminy Moryń zewidencjonowano ogółem 156 stanowisk archeologicznych, z epoki neolitu, brązu, z okresu wpływów rzymskich, starożytności, wczesnego średniowiecza i średniowiecza. Wielokrotnie na poszczególnych stanowiskach stwierdzono współwystępowanie materiału ruchomego z różnych okresów chronologicznych. Największą ilość stanowisk odnotowano na terenie wsi Bielin i Stare Objezierze. Do szczególnie cennych należą dwa grodziska nizinne w pobliżu Witnicy oraz kurhany z okolic Nowego Objezierza. Osadnicy słowiańscy pojawili się na terenie gminy przypuszczalnie w 2 połowie VIII w. Jak do tej pory jedyną osadą wczesnośredniowieczną, udokumentowaną wykopaliskami archeologicznymi, jest osada w Dolsku. Na XII wiek datowane są grodziska koło Witnicy i gród w Moryniu. Wokół powstawały osady, przekształcone w ciągu 2 połowy XIII wieku we wsie lokacyjne, zakładane już przez zakony; cystersów z Lehnin i Chorin oraz cysterki z Cedyni.

Wykaz stanowisk archeologicznych zawarty jest w Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moryń z 2014 r.

6.7. ZABYTKI RUCHOME

Na terenie gminy zabytki ruchome znajdują się głównie w kościołach. W Moryniu unikalnym zabytkiem jest trzynastowieczna kamienna mensa ołtarzowa, fragmenty średniowiecznych polichromii, barokowa ambona będąca dziełem miejscowego, wybitnego

snycerza Heinricha Bernharda Hattenkerella, oraz barokowe rzeźby ewangelistów. Najcenniejszy zespół zabytków malarstwa, snycerki i polichromii z początku XVIII wieku znajduje się w kościele w Witnicy. Są tu: ołtarz, loża kolatorska, empory, epitafium Hansa Christopha von Sack z 1713 roku, oraz dwa dzwony z 1508 i 1579 roku. Ciekawy wystrój z barokowym ołtarzem, gotyckim dzwonem, barokowymi polichromiami stropu znajduje się również w Mirowie i w Starym Objezierzu. W tej ostatniej miejscowości znajduje się również ołtarz rzeźbiony przez Hattenkerella oraz unikalna dekoracja sztukatorska zdobiąca ściany prezbiterium, wykonana około 1600 roku. W kościołach Przyjezierza i Bielina oglądać można polichromie neobarokowe na beczkowych stropach. W Moryniu przed Domem Opieki Społecznej znajduje się bardzo interesujący pomnik fundatora budynku z 1903 r. Na cmentarzu w Bielinie z kolei znajdują się: rzeźba anioła ze sztucznego kamienia wykonana prawdopodobnie przez Annę von Kahle córkę właściciela majątku w Bielinie. Bardzo ciekawym zabytkiem jest, nie wymieniana w literaturze, tablica fundacyjna umieszczona na ścianie stajni folwarcznej w Witnicy.

Wykaz zabytków ruchomych zawarty jest w załączniku nr 2 niniejszego opracowania.

6.8. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Ludność, która zamieszkuje tereny Morynia i okolic od 1945 roku, przybyła tu z terenów Małopolski, Wielkopolski i Kresów Wschodnich. Oprócz wiary i związanych z przynależnością do kościoła rzymsko-katolickiego zwyczajów obchodzenia świąt kościelnych i akcentowania własnej religijności, napływowi mieszkańcy nie przenieśli ze sobą własnego dziedzictwa kultury niematerialnej. Nie znano historii swych nowych siedzib, nie znano dawnych zwyczajów czy umiejętności. Z czasem, wraz z pojawieniem się polskich publikacji, otwarciem na wiedzę o poprzednikach mieszkających na tzw. ziemiach odzyskanych zaczęło się przyswajanie pojęć z obszarów dziedzictwa niematerialnego. Najwcześniej przyswojono strefę miejscowych legend wiążących się z jeziorem Morzycko, z zamkiem czy też z licznymi tu głazami granitowymi. W świadomości lokalnych społeczności zaczęły też funkcjonować nazwiska wybitnych osób wywodzących się z Morynia lub tu działających. I tak dla coraz większej grupy znane są nazwiska: Hattenkerela, wybitnego snycerza moryńskiego, którego dzieła zachowały się w kilku kościołach na terenie całego regionu, dalej nazwisko rzeźbiarki z Bielina Anny von Kahle, a także nazwisko dr. Kocha, który ufundował w Moryniu istniejący do dziś Dom Opieki. Znane są również ważne dla regionu fakty i wydarzenia jak: uczestnictwo zakonów w

budowaniu miejscowych wsi, czy też działające w XIV wieku sekty kacerzy zamieszkujących w kilku wsiach gminy np. w Nowym Objezierzu i Starym Objezierzu oraz w Witnicy.

6.9. ZABYTKI O NAJWIĘKSZYM ZNACZENIU DLA GMINY.

W gminie Moryń znajduje się kilka zespołów i kilkanaście pojedynczych obiektów o wybitnych walorach kulturowych, a zatem o bardzo dużym znaczeniu dla gminy.

Plan urbanistyczny Morynia: wyznaczony pierścieniem kamiennych murów obronnych; zawarty w obrębie murów układ wschodniej części w formie wrzeciona, będący reliktem wczesnośredniowiecznej osady; posadowiony w centrum owego wrzeciona kamienny kościół, zawierający w swej strukturze relikty budowli romańskiej i wczesnogotyckiej, należący do najstarszych kościołów Pomorza Zachodniego; zabudowa miejska o gabarytach zachowujących w całości tradycyjne proporcje; niezabudowany teren po zewnętrznej stronie murów w pasie dawnych fortyfikacji; oraz relikty zamku średniowiecznego posadowione na miejscu wczesnośredniowiecznego grodu.

Owalnicowe plany wsi w: Mirowie, Nowym Objezierzu i Witnicy. Układy tych wsi zachowały czytelne, średniowieczne kompozycje złożone z wrzecionowatych nawsi i obiegających je ramion ulic, przy których budowane były zagrody od średniowiecza po XX wiek.

Kamienne kościoły. Budowane pod koniec XIII wieku, a więc najwcześniej w regionie w: Moryniu, Mirowie, Starym Objezierzu, Dolsku i Witnicy. W wymienionej grupie znaleźć można wszystkie formy architektury wczesnogotyckiej i gotyckiej, stosowane w budownictwie sakralnym regionu, a więc budowlę na planie krzyża greckiego rozbudowaną następnie na bazylikę jak w kościele w Moryniu, świątynię trzyczłonową z prezbiterium, nawą i westwerkową wieżą jak w Starym Objezierzu, świątynię trzyczłonową z nawą, apsydą i westwerkową wieżą jak w Dolsku, i salowe kościoły w Mirowie i w Witnicy z wieżami dobudowanymi w XIV w., przy czym wieża w Witnicy zachowała oryginalne, unikalne zwieńczenie w formie ceglanego stożka.

Kamienne ogrodzenia cmentarzy przykościelnych zachowane w Witnicy, Mirowie, W Starym Objezierzu i Nowym Objezierzu. W ogrodzeniach dwóch pierwszych miejscowości zachowały się bramy, w tym unikalna w regionie brama w Witnicy o formach renesansowych.

Parki. Zakładane od XVIII wieku, zachowane w Bielinie, Witnicy, Przyjezierzu, Gądnie, Mirowie i Nowym Objezierzu, reprezentują różnorodne krajobrazowe założenia, z wyróżniającym się w regionie rozległym parkiem w Witnicy, gdzie zachował się szczególnie bogaty starodrzew.

Aleje przydrożne. Przeważnie lipowe, ale też mieszane, sadzone od schyłku XVIII wieku, zachowane wokół Morynia, przy drogach prowadzących z Morynia do Dolska, do Bielina i przy drogach prowadzących z Bielina do Wierzchlasu, do Nowego Dworu. Stanowią osłony przed wiatrami ale też niezwykle okazałe oprawy wjazdów do miasta i wsi.

Zespoły zabudowy dworcowej. Zachowały się tylko w trzech miejscowościach w: Witnicy, Kłępiczu i Przyjezierzu, przy czym tylko w Witnicy przy czynnej linii kolejowej. Wyróżniają się w pejzażu gminy specyficznymi formami stałych grup obiektów złożonych z budynków stacji, szaletów i budynków mieszkalnych.

Zespoły zabudowy folwarcznej. Zachowane w: Witnicy, Gądnie, Starym Objezierzu, Bielinie i Kłępiczu. Wszystkie są zespołami zbudowanymi w drugiej połowie XIX wieku. Składają się zazwyczaj z kilku bardzo dużych budynków wzniesionych z kamieni granitowych i z cegły, oraz w konstrukcji ryglowej. Prezentują różne techniki budowlane i różnorodność form zdobniczych. Prezentują też przykłady różnorodnych funkcji takich jak: obory, stajnie, stodoły, kuźnie, wagi itp. Zespoły w Witnicy czy w Bielinie należą do najciekawszych w regionie, a zespół w Bielinie może stanowić przykład wzorcowego użytkowania (oprócz pozostającej w ruinie oficyny).

Zespoły wiejskich budynków gospodarczych. Zabudowa tego typu jest praktycznie nie dostrzegalna, choć wyróżniająca się w regionie skalą założeń i bogatym repertuarem form zdobniczych. Najciekawsze przykłady zachowane w: Bielinie, Starym Objezierzu, w Kłępiczu, w Nowym Objezierzu. Nie ustępują w niczym zabudowie folwarcznej. W kilku przypadkach są to ogromne ceglane, lub kamienno ceglane budynki obór, owczarni czy stodół o bardzo ciekawie opracowanych elewacjach. Budynki te świadczą o dużej zamożności dawnych właścicieli, i o dużym znaczeniu rolnictwa na terenie gminy Moryń.

7. OCENA STANU ZACHOWANIA I FUNKCJONOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY MORYŃ

Analiza stanu zachowania i funkcjonowania w obiegu społecznym poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego gminy Moryń (krajobrazu, zabytków nieruchomych, ruchomych i niematerialnych) pozwala na zestawienie zjawisk pozytywnych i negatywnych oraz wskazanie perspektyw rozwoju.

MOCNE STRONY

- Położenie Gminy na terenie Cedyńskiego Parku Krajobrazowego.
- Cenne i różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego o walorach lokalnych i ponadlokalnych.
- Dobre rozpoznanie i zewidencjonowanie zabytków.
- Wyróżniające się krajobrazy o walorach przyrodniczych i kulturowych - podstawa do zintegrowania ochrony obszarowej krajobrazu.
- Funkcjonujący w Moryniu projekt Geopark – szlak epoki polodowcowej.
- Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych uchwalonych przez Radę Miejską (np. Strategia rozwoju Gminy Moryń na lata 2016-2022).
- Popularyzacja historii i dziedzictwa kulturowego: wydawnictwa dotyczące historii miasta i wsi na terenie gminy, informacje na stronie internetowej Urzędu o zabytkach miasta.
- Włączanie miasta i gminy do działań wykraczających poza granice gminy (np. „ szlak cysterski”, „Średniowieczny Moryń na szlakach”).
- Dbłość o dziedzictwo niematerialne, w tym upowszechnianie legend.
- Przykłady funkcjonowania zabytków w zagospodarowaniu turystycznym (Bielin–stadnina koni w zabytkowym założeniu folwarcznym).
- Realizowana ścieżka rowerowa .
- Przykłady inicjatyw i realizacji lokalnych związanych z opieką nad zabytkami i krajobrazem kulturowym np. remont dworu i budynku gospodarczego w Mirowie, z zachowaniem zabytkowych walorów.
- Dofinansowania przez Gminę prac konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

SŁABE STRONY

- Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów wiejskich.
- Dewaloryzujące modernizacje historycznej zabudowy, głównie budynków mieszkalnych tak w Moryniu jak i we wszystkich wioskach (powiększanie otworów okiennych, wymiana stolarki, docieplenia zewnętrzne elewacji wiążące się ze skuwaniem detali architektonicznych, dowolne malowanie elewacji jaskrawymi kolorami nie dostosowanymi do sąsiadującej zabudowy, stosowanie blachodachówek). Działania tego rodzaju powodują obniżenie walorów zabytkowych zabudowy i jej typizację.
- Bardzo zły stan większości dworów i pałaców na terenie gminy, obiektów które budzą zazwyczaj duże zainteresowanie wśród turystów (wyjątkiem jest tu dobrze utrzymany dwór w Bielinie).
- Niewłaściwe użytkowanie lub nieużytkowanie w ogóle zespołów zabudowy folwarcznej prowadzące do pogarszania się stanu technicznego poszczególnych budynków i popadania w ruinę.
- Pogarszający się stan techniczny większości wiejskich budynków gospodarczych.
- Zbyt niska liczba zabytkowych obiektów na terenach wiejskich wpisanych do rejestru zabytków.
- Skupienie funkcji turystycznych wokół Morynia.
- Promocja walorów kulturowych gminy oparta głównie na eksponowaniu zabytków miejskich.
- Niewystarczające wykorzystanie wszystkich możliwych źródeł dofinansowania działań w sferze ochrony i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

7.3. PERSPEKTYWY

- Moryń miastem eksponującym dobrze utrzymane zabytkowe budowle z rozwiniętą infrastrukturą turystyczną i rekreacyjną (w tym park miejski, tereny rekreacyjne nad Jeziorem Morzycko) - wpisany na listę pomników historii, bądź funkcjonujący jako „park kulturowy” obejmujący również wioski w Gądnie i Przyjezierzu.
- „Średniowieczny Moryń na szlakach” jako markowy produkt regionalny.
- Zachowane walory kulturowe wsi moryńskich.
- Poprawa stanu technicznego i odpowiednie zagospodarowanie zabytkowych budynków na całym obszarze gminy.

- Rozwój sieci gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych zagrodach.
- Budowa nowych tras turystycznych w oparciu o zasoby kulturowe gminy Moryń i sąsiednich gmin („szlak średniowiecznych murów obronnych”, „szlak granitowych kościołów”).
- Powstanie zintegrowanego systemu zarządzania i monitoringu zagospodarowania środowiska naturalnego i kulturowego.
- Wydawanie publikacji dotyczących historii i zabytków poszczególnych miejscowości w gminie.
- Wykształcenie społeczeństwa świadomego historii Pomorza Zachodniego i akceptujące dziedzictwo kulturowe jako własną przestrzeń.

8. CELE I ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY MORYŃ

W nowej edycji Programu... przyjęto zasadę kontynuacji głównych celów opieki nad zabytkami przyjętymi w omówionych wyżej dokumentach. Dokonano jednak większej selekcji zadań, kierując się stanem zachowania dziedzictwa kulturowego oraz potencjałem realizacyjnym to jest organizacyjnym i finansowym Gminy.

CELE PERSPEKTYWICZNE

Przeгляд zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zdiagnozowanie stanu zachowania zabytków, przeprowadzone na etapie tworzenia pierwszego Gminnego Programu Opieki nad zabytkami na lata 2009-2013 dla Gminy Moryń, aktualizacja programu oraz Strategia rozwoju gminy na lata 2016 -2022, stanowią podstawę dla sformułowania celów i zadań na najbliższe cztery lata. Realizacja celów i zadań może być pomocna w budowaniu przyszłości gminy w oparciu o turystykę.

Cel. I. Ochrona i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego.

Cel. II. Włączenie zabytków w procesy aktywizacji ekonomicznej i społecznej.

Cel III. Budowa społeczeństwa świadomego walorów historycznych krajobrazów i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego.

Osiągnięcie tych celów wymaga wieloletnich, zintegrowanych działań skutkujących zmianami zarówno w sferze materialnej jak i mentalnej. Określone cele należy traktować jako równorzędne. Poprawa stanu dziedzictwa kulturowego nie będzie możliwa bez powstania świadomej potrzeby jego zachowania oraz działań związanych z użytkowaniem

zabytków w sposób odpowiedni dla ich walorów. Suma działań powinna powodować aktywizację społeczną, ekonomiczną i podniesienie atrakcyjności regionu.

Cel I. Ochrona i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego.

Kierunek - **utrzymanie i wyeksponowanie zachowanych zasobów i struktury krajobrazu kulturowego.**

Osiągnięcie tego celu możliwe jest poprzez:

- uwzględnianie problemów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w dokumentach strategicznych gminy;
- zintegrowanie ochrony krajobrazu kulturowego z ochroną przyrody i równowagi ekologicznej;
- określenie obszarów wartościowych pod względem krajobrazowym - kulturowym i przyrodniczym, opracowanie wytycznych do ich zabudowy i zagospodarowania oraz wskazanie najcenniejszych obszarów do zachowania poprzez wyłączenia z lokalizacji inwestycji o negatywnym wpływie na krajobraz z uwzględnieniem wytycznych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa;
- poprawę stanu technicznego zachowania zabytków, poprzez budżet własny miasta oraz pozyskiwane środki zewnętrzne;
- rewitalizację obszarów niedoinwestowanych, wymagających szczególnej opieki (np. zabudowa średniowiecznego układu urbanistycznego, zieleń komponowana - parki);
- budowę zintegrowanego systemu informacji, monitoringu stanu i zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego;
- współpracę czynników samorządowych i rządowych w sprawach dotyczących ochrony krajobrazu kulturowego i naturalnego;
- współpracę czynników społecznych - społeczni opiekunowie zabytków, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje;
- utworzenia w strukturze Urzędu Miasta stanowiska ds. zabytków.

Cel II. Włączenie zabytków w procesy aktywizacji ekonomicznej i społecznej.

Kierunek - **Funkcjonowanie dziedzictwa kulturowego w procesach aktywizacji społecznej i ekonomicznej oraz budowie wizerunku Miasta**

Osiągnięcie tego celu wymaga:

- tworzenia warunków finansowych i organizacyjnych służących zaangażowaniu dziedzictwa kulturowego w aktywizację ekonomiczną i społeczną;

- stworzenia zintegrowanego systemu informacji o finansowaniu ochrony i opieki nad zabytkami, możliwościach pozyskania dotacji ze środków unijnych, państwowych, wojewódzkich, powiatowych, miejskich oraz prawidłowego przygotowania wniosków;
- racjonalnego wykorzystania środków z funduszy unijnych, rządowych, samorządowych, prywatnych na projekty mające za zadanie poprawę kondycji zabytków (konserwację) oraz rewitalizację, aktywizację społeczną i ekonomiczną w oparciu o obiekty i obszary zabytkowe;
- zagospodarowania zabytkowych (nie tylko wpisanych do rejestru zabytków), budowli na cele kulturalne, turystyczne i inne przy pomocy funduszy prywatnych, gminnych, państwowych i europejskich;
- budowy i promocji produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe i zabytki;
- budowy profesjonalnego systemu informacji turystycznej.

Cel III. Budowa społeczeństwa świadomego walorów historycznych krajobrazów i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego.

Kierunek - Budowa świadomych więzi społecznych z dziedzictwem kulturowym i potrzeby jego zachowania

Osiągnięcie celu poprzez:

- organizację imprez kulturalnych, konferencji naukowych, popularno-naukowych pogłębiających wiedzę o dziedzictwie kulturowym, kierowanych do różnych środowisk;
- wykreowanie wiodącej imprezy kulturalnej związanej z dziedzictwem kulturowym integrującej różne środowiska ;
- wspieranie inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych działających na rzecz popularyzacji wiedzy o zabytkach oraz opieki i ochrony nad zabytkami;
- włączenie problematyki dziedzictwa kulturowego do programów szkolnych, upowszechnianie edukacji nt. historii i dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie zabytków gminy w nauczaniu dziejów urbanistyki, architektury i budownictwa, archeologii (np. lekcje muzealne);
- budowę sieci muzealnej.

Graficzne przedstawienie celów i zadań

CELE OPERACYJNE – ZADANIA

CEL PERSPEKTYWICZNY 1. UTRZYMANIE I WYEKSPONOWANIE ZASOBÓW KRAJOBRAZU KULTUROWEGO	
Cele operacyjne	Zadania
Budowa gminnego systemu ochrony i opieki nad zabytkami oraz kształtowanie krajobrazu kulturowego	Prowadzenie i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków . Udostępnienie kart GEZ na stronie www. Urzędu Miejskiego.
	Sporządzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy, sporządzenie m. p. z. p. dla obszarów najcenniejszych kulturowo – wskazanych w Studium uwarunkowań..... z 2014 r.(dotyczy obszaru Moryń –Przyjezierze-Gądno).
	Rozszerzenie zasobu dziedzictwa kulturowego poprzez wystąpienie do Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpisanie z urzędu do rejestru zabytków obiektów wskazanych w załączniku nr 5.
	Opracowanie i złożenie wniosku do Ministra Kultury i Dziedzictwa Kulturowego o wpisanie Morynia na listę pomników historii.
	Opracowanie planu rewaloryzacji Starego Miasta w Moryniu.
	Przygotowanie procedur wyodrębnienia w strukturze Urzędu Miejskiego stanowiska ds. ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
Budowa zintegrowanego systemu ochrony wartości kulturowych i przyrodniczych	Opracowanie programu zintegrowanej ochrony krajobrazu kulturowego gminy Moryń, rozpoznanie możliwości dofinansowania programu ze środków zewnętrznych (WFOŚiGW, Urząd Marszałkowski i in.).
	Powołanie Parku Kulturowego „Moryń” i „Morzycko”.
	Sporządzenie programu opieki nad historycznymi cmentarzami wiejskimi i jego wdrożenie.
	Wystąpienie do Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody o podjęcie działań w celu ustanowienia prawnej ochrony alei.

Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Monitoring stanu zachowania zabytków ujętych w GEZ Budowa komputerowej bazy danych.
	Kontynuowanie remontu murów obronnych.
	Kontynuowanie remontów obiektów będących własnością komunalną zgodnie ze wskazaniami konserwatorskimi.
	Uporządkowanie i oznakowanie nieczynnych cmentarzy ewangelickich (Przyjezierze, Bielin).
	Uporządkowanie parku komunalnego w Gądnie, zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi.
	Złożenie wniosku do Starosty Powiatu Gryfińskiego o oznakowanie zabytków na terenie gminy (zgodnie z odp. przepisami) oraz ujednoliconą informacją o obiektach.
	Działania na rzecz utrzymania tradycyjnych wzorców architektonicznych w nowych realizacjach, zorganizowanie konkursu architektonicznego promującego dobre przykłady.
	Promocja dobrych realizacji prac przy zabytkach. Opracowanie regulaminu dorocznej nagrody za opiekę nad zabytkami dla najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego, wykonawcy prac przy zabytku.

CEL PERSPEKTYWICZNY 2.	
FUNKCJONOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W PROCESACH AKTYWIZACJI SPOŁECZNEJ I EKONOMICZNEJ	
Cele operacyjne	Zadania
Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości	Realizacja planu rewaloryzacji Starego Miasta – budowa placu targowego przy ul. Żeromskiego.
	Rozbudowa tras turystycznych o profilu kulturowym przy współpracy z organizacjami turystycznymi, właścicielami zabytków, zabytkoznawcami. Dla przykładu: - szlak kamiennych murów obronnych we współpracy z innymi gminami np. z gm. Trzcianko Zdrój, Mieszkowice,

	<ul style="list-style-type: none"> - szlak najstarszych kamiennych kościołów w obrębie gminy (Moryń, Mirowo, Stare Objezierze, Dolsko) i w obrębie powiatu (Banie, Rurka, Gryfino), - szlak warsztatu snycerza moryńskiego Hattenkerela (Moryń, Mirowo, Stare Objezierze, Kurzycko z gm. Mieszkowice, - szlak zespołów folwarcznych (Bielin, Witnica, Stare Objezierze, Klępicz).
	Budowa produktu turystycznego: „Moryńskie aleje”- poprzez zachętę do uprawy drzewek do uzupełniania ubytków w alejach i szpalerach drzew.
	Budowa produktu turystycznego związanego z historią regionu jako obszaru rolniczego. Opracowanie (w porozumieniu z właścicielami prywatnymi) koncepcji stworzenia na terenie gminy Muzeum sprzętów domowych i maszyn rolniczych w jednej z wybranych zagród wiejskich.
	Wspieranie inicjatyw w dziedzinie budowy infrastruktury turystycznej, obsługi turystów w obiektach zabytkowych, adaptacja budynków gospodarczych na zajazdy.
	Współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie aktywizacji turystycznej i gospodarczej w oparciu o zabytki gminy.
Tworzenie nowych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w zakresie: zatrudnianie bezrobotnych w ramach robót publicznych np. przy porządkowaniu cmentarzy, lub uzupełnianiu nasadzeń drzew w alejach.
	Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach – doradztwo, promocja.
Stworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym	Podniesienie poziomu wiedzy społecznej o możliwościach pozyskania i efektywnego wykorzystaniu dotacji z różnych programów.
	Dofinansowywanie prac przy zabytkach z budżetu Gminy. Ustalenie stałego, rokrocznie waloryzowanego, % środków w budżecie na dotacje na prace przy zabytkach .

**CEL PERSPEKTYWICZNY 3.
POWSTANIE ŚWIADOMYCH WIĘZI LOKALNYCH SPOŁECZNOŚCI
Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM I POTRZEBY JEGO ZACHOWANIA**

Cele operacyjne	Zadania
Budowa świadomych więzi lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym i potrzeby jego zachowania	Popularyzacja metod konserwatorskich, zasad prac przy zabytkach. Organizacja cyklu spotkań w Moryniu i w świetlicach wiejskich ze specjalistami z dziedzin: konserwatorstwa, architektury, historii sztuki.
	Systematyczna edukacja kulturowa dzieci i młodzieży; opracowanie gier edukacyjnych i terenowych; organizacja lekcji muzealnych, bibliotecznych (wyjazdy do muzeów), organizacja konkursów wiedzy o własnej miejscowości; włączenie pytań o gatunki drzew i krzewów rosnących w parkach do konkursów ekologicznych.
	Popularyzatorskie działania wizualne n. t. historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków (wyświetlanie fotografii z GEZ); wystawy tematyczne fotografii kościołów, zabytków ruchomych, zespołów budynków gospodarczych czy folwarcznych.
	Popularyzacja idei społecznego opiekuna zabytków, wnioskowanie do WKZ i Starosty Gryfickiego o ustanowienie społecznym opiekunem zabytków osób wykazujących się zaangażowaniem w sprawę opieki nad zabytkami
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	Zwiększenie wysokości środków z budżetu gminy przeznaczonych na promocję dziedzictwa kulturowego w mediach ponadlokalnych.
	Promocja dziedzictwa kulturowego poprzez wydawnictwa własne lub wspomaganie wydawnictw poświęconych zabytkom np. opracowanie katalogu zabytków miasta i gminy Moryń, opracowanie popularno-naukowych monografii (zeszytów) miejscowości, wydawanie serii regionalnych pocztówek z najciekawszymi widokami i zabytkami.
	Ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego: promowanie postaci historycznych, w tym postaci ważnych dla historii Polski np. Józefa Piłsudskiego. Upamiętnienie tej postaci pomnikiem lub tablicą. Wzbogacanie znanego repertuaru legend o Moryniu i okolicach o legendy znane najstarszym

	mieszkańcom gminy z terenów ich pochodzenia. Zebranie i opublikowanie wspomnień najstarszych mieszkańców o pierwszych latach ich życia w Moryniu i we wsiach z terenu gminy.
	Udział w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze miasta i gminy (wrzesień - każdego roku), we współpracy z organizatorami EDD (BDZ Szczecin). Zaproszenie organizatorów do organizacji otwarcia obchodów w Moryniu.

Programowe cele i zadania podlegają uchwaleniu przez Radę Miejską.

Cele perspektywiczne i operacyjne sformułowane wyżej powinny pozostać jako zasady programowe. Zadania mogą być modyfikowane, zależnie od bieżących uwarunkowań.

Z katalogu zadań przedstawionych jako propozycja do realizacji w latach 2016- 2020 samorząd powinien wytypować te, które zamierza realizować.

Po dwóch latach od uchwalenia Programu Burmistrz składa Radzie sprawozdanie z jego realizacji.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja programu odbywać się będzie poprzez wskazane zadania na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Dostępne instrumentarium służące realizacji programu wynika z obowiązujących przepisów prawnych oraz opartych na nich działań umocowanych w realiach instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Instrumenty prawne - wynikające z przepisów dotyczących ochrony zabytków, w tym:

- wnioskowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków o wpis do rejestru zabytków obiektów/obszarów z gminnej ewidencji zabytków;
- sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ustanawiających ochronę i rewitalizację historycznych obszarów;
- uwzględnianie gminnej ewidencji zabytków i programu opieki nad zabytkami gminy Moryń w zmianach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe, zbiórki społeczne, programy uwzględniające finansowanie z funduszy europejskich, państwowych, samorządu województwa, powiatu, gminy, miasta.

Instrumenty koordynacji – uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy i miasta, w planie rozwoju lokalnego, w programach rozwoju infrastruktury, i w programie ochrony środowiska przyrodniczego. Współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Instrumenty kontrolne - monitoring (we współpracy z wojewódzkim konserwatorem zabytków i powiatowym inspektorem nadzoru budowlanego) stanu zachowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Instrumenty społeczne - edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego, profesjonalna informacja, współdziałanie z organizacjami społecznymi. Budowa produktu turystycznego w oparciu o zabytki, tradycyjne techniki budowlane. Finansowanie działań (np. remontowych, promocyjnych) przy zabytkach.

10. KRYTERIA OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków **burmistrz/prezydent** zobowiązany jest do sporządzania co dwa lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawienia go Radzie Miejskiej. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena stopnia realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- efektywność ich wykonania.

Za kryteria oceny realizacji programu opieki mogą służyć:

- wydatki budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów;
- wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom;
- ilość wykonanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- liczba powołanych parków kulturowych lub obszarów krajobrazowo-kulturowych;
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych;

- liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe;
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy;
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych etc.;
- liczba opracowanych/wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników etc.);
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- ilość szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Ochrona zabytków i opieka nad nimi jest ustawowym obowiązkiem państwa, samorządów i właścicieli zabytków. Tak więc do finansowania działań na rzecz utrzymania dziedzictwa kulturowego są zobowiązani wszyscy wymienieni.

Niżej przedstawiono przykładowe źródła pozyskania środków zewnętrznych i możliwości finansowania ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy z uwzględnieniem środków publicznych.

Finanse publiczne - budżet państwa i budżety samorządów terytorialnych

Dotacje na ochronę dziedzictwa kulturowego, w tym na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane, oraz popularyzację zabytków przeznaczane z budżetu państwa i budżetów samorządów lokalnych, mogą być udzielane przez:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz innych ministrów,
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (w części budżetu państwa w dyspozycji wojewody),
- Sejmik Województwa,
- Radę Powiatu,
- Radę Miasta i Gminy.

Budżet Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansowymi na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego wynikających z „Narodowej

Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020”. Jednym z instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy MKiDN, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje w corocznie ogłaszanych programach operacyjnych. Programy te zawierają m.in. plan budżetu przeznaczony na każdy instrument, rodzaje kwalifikujących się projektów, sposobów ich naboru oraz wykaz podmiotów uprawnionych do ubiegania się o wsparcie finansowe.

Programy Ministra są podstawą ubiegania się o środki na zadania z zakresu kultury, realizowane m.in. przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze i osoby fizyczne.

Rokrocznie MkiDN ogłasza programy, z których do zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie gminy Moryń mogą liczyć działania w ramach Programów Operacyjnych, m.in:

- Dziedzictwo kulturowe - priorytety:
 - „Ochrona zabytków”
 - „Ochrona zabytków archeologicznych”
 - „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa Kulturowego”
- Rozwój infrastruktury kultury.
- Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury.
- Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Dotacje na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, realizowane są na podstawie ustaw (o ochronie zabytków.., o finansach publicznych..) i aktów wykonawczych do nich (rozporządzeń – np. dotacje na prace konserwatorskie i roboty budowlane...). Zapisy aktów prawnych określają precyzyjnie katalog prac, które mogą być dofinansowane poprzez udzielenie dotacji celowej - są to prace zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalania historycznej substancji zabytku. Ze środków budżetowych nie jest możliwe dofinansowanie prac nie dotyczących substancji zabytkowej i zabezpieczenia funkcjonowania obiektu.

Dofinansowanie można uzyskać jedynie na zabytki wpisane do rejestru. Zasadą ustawową udzielanych dotacji budżetowych jest współfinansowanie prac - dotacja z jednego źródła może być udzielana do wysokości 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac.

Fundusz Kościelny

Na prace konserwatorskie i budowlane przy budowach sakralnych dodatkowym wsparciem finansowym mogą być środki pochodzące z budżetu państwa zgromadzone w Funduszu Kościelnym, usytuowanym w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji. Katalog prac objętych dofinansowaniem ograniczony jest do podstawowych prac budowlanych zabezpieczających, nie uwzględnia otoczenia, wystroju wnętrz, zabytków ruchomych będących wyposażeniem świątyni, jednak nie zawiera ograniczenia przedmiotowego: dotyczy wszystkich obiektów sakralnych, także tych, znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej.

Budżet Województwa Zachodniopomorskiego

Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego 18 grudnia 2007 roku podjął uchwałę nr XV/144/07 o trybie i zasadach realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pn. „Dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego”.

W dniu 22 grudnia 2009 roku przyjęto nową uchwałę (NR XXXIV/402/09) w sprawie określenia trybu i zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego.

W 2012 roku Urząd Marszałkowski przeznaczył na remonty zabytków 1,0 mln złotych, a w 2013 r. – 1,2 mln złotych.

Uchwała określiła, iż z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace przy zabytku posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym. Dotacje udzielane są m.in.: na prace remontowo- konserwatorsko-budowlane, zakup materiałów, dokumentacje. Zasady udzielania dotacji, zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, terminy składania wniosków oraz warunki ubiegania się o środki, określone są w ogłoszeniach o konkursach i przyjętym regulaminie (ogłaszane na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego).

Budżet Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (w części budżetu państwa w dyspozycji wojewody)

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, realizowane są – podobnie jak dotacje Ministra Kultury - na podstawie ustaw (*o ochronie zabytków...*, *o*

finansach publicznych...) i aktów wykonawczych do nich (rozporządzeń – np. *dotacje na prace konserwatorskie... i roboty budowlane...*).

Katalog prac, na jakie można otrzymać dotację, obejmuje nakłady konieczne m.in. na sporządzanie ekspertyz, badań, programu konserwatorskiego, projektów budowlanych, zabezpieczanie obiektu, odnowienie i odtworzenie okładzin, tynków, okien, drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, zakup materiałów budowlanych, wyeksponowanie oryginalnych elementów parku, wykonanie instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Zadania publiczne

Popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami i upowszechnienie wiedzy o zabytkach województwa zachodniopomorskiego realizowane jest przez WKZ, zgodnie z ustawą *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* oraz na podst. *ustawy o ochronie zabytków*. Corocznie ogłaszany jest otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych przez organizacje pozarządowe i inne podmioty wymienione w ustawie. Zadania publiczne mogą być realizowane w różnych formach, w szczególności poprzez:

- organizowanie festiwali, przeglądów, konkursów, konferencji, seminariów, szkoleń, spotkań, plenerów, warsztatów, kursów, wystaw i innych imprez;
- wydanie niskonakładowych, niekomercyjnych publikacji, periodyków, książek - także z wykorzystaniem innych technik zapisu niż druk, katalogów, druków ulotnych;
- prowadzenie badań naukowych, prac studialnych, opracowanie ekspertyz technicznych;
- innych działań związanych z popularyzacją dziedzictwa kulturowego, jak np. oznakowanie szlaków turystycznych.

Dotacje z budżetu WKZ realizowane są w cyklu danego roku budżetowego, adekwatnie do wielkości przyznanych środków finansowych. WKZ corocznie ogłasza nabór wniosków w dwóch terminach: do końca lutego dla wniosków na prace planowane do wykonania w danym roku oraz do 30 czerwca na realizację refundacji poniesionych wcześniej (do 3 lat przed złożeniem wniosku) nakładów.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

W szczególnych projektach, możliwie jest pozyskanie środków z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, na prace związane z ochroną krajobrazu, utrzymaniem i rewaloryzacją zabytkowych założeń zieleni (np. parków, cmentarzy), a także zabytkowych obiektów budowlanych powiązanych z zielenią. Dotyczy to inwestycji powiązanych np. z edukacją ekologiczną (ścieżki edukacyjno-przyrodnicze) czy ośrodkami dydaktyczno-naukowymi. Wśród kryteriów przyznawania środków nie ma ograniczenia dotyczącego wpisu obiektu czy zespołu do rejestru zabytków.

Fundusze europejskie i środki pomocowe

Znaczne środki finansowe na różnorodne działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, są możliwe do pozyskania z funduszy europejskich. Uprawnieni beneficjenci mają możliwość aplikowania o wsparcie projektów z zakresu opieki nad zabytkami w ramach m.in.:

- Krajowego Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko XI oś priorytetowa – Kultura i Dziedzictwo Kulturowe Działanie 11.1 – Ochrona i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego
- Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na działanie dot. turystyki, rewitalizacji i zachowania dziedzictwa kulturowego INTERREG IV C

Budżety samorządów lokalnych – Gmina Moryń

Działając na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawie o samorządzie gminnym, organy stanowiące samorządów lokalnych mają prawo udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na swoim terenie. Zasady udzielania w/w dotacji, są określone w podjętych przez rady uchwałach, tworzących prawo lokalne.

Gmina Moryń od kilkunastu lat wspiera finansowo remonty i prace określone Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków i obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków na swoim terenie:

- zadania inwestycyjne – dotyczące ochrony zabytków będących własnością gminy,
- zadania związane z ochroną środowiska, programy rewitalizacji,
- zadania związane z pielęgnacją i rewaloryzacją zieleni zabytkowej,

- zadania zawarte w programie opieki dotyczące środowiska kulturowego w tym; prace studialne, dokumentacyjne, projektowe,
- wspieranie przez gminę działalności kulturalnej związanej z ochroną zabytków przez organizacje pozarządowe.

Stale wydatki z budżetu gminy to:

- Zaplanowane w budżecie dofinansowania po 5 000 zł na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Dofinansowania przyznawane są głównie na remonty kościołów.
- Stałymi wydatkami z budżetu miasta są środki przeznaczone na remonty murów obronnych - na rok 2017 na prace dokumentacyjne przewidziano kwotę 30 000 zł.
- Z budżetu gminy dofinansowano prace konserwatorskie przy remoncie stropu kościoła w Bielinie, dofinansowano projekt remont wieży kościoła w Mirowie.

Jednocześnie w Gminie przygotowywane są wnioski i projekty o dofinansowanie projektów i prac konserwatorskich kierowanych do odpowiednich Instytucji. Są to :

- wniosek o dofinansowanie remontu murów obronnych w wysokości 500 000 zł,
- wniosek o dofinansowanie remontu wieży w Mirowie w wysokości 400 000 zł
- w opracowaniu jest projekt budowy placu targowego w Moryniu przy ul. Żeromskiego, w ramach rewaloryzacji obszaru Starego Miasta.

Ponadto ze środków Gminy przeprowadzono remonty świetlic w: Bielinie i Dolsku.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1

Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków woj. zachodniopomorskiego

lp (wp is)	Miejscowość	Obiekt (zgodnie z decyzją)	Numer rejestru	Data	Uwagi (d. nr rej)
1	Bielin	kościół fil. p.w. św. Józefa	387	18.11.1963	
2	Bielin	cmentarz przykościelny	A-998	02.01.2012	
3	Bielin	ogrodzenie kościelne	A-998	02.01.2012	
4	Bielin	dwór	1089	20.12.1988	
5	Bielin	oficyna mieszkalno-gospodarcza	1089	20.12.1988	
6	Bielin	park	911	01.12.1980	
7	Dolsko	kościół fil. p.w. św. Elżbiety	116	03.07.1956	
8	Dolsko	cmentarz przykościelny	A-951	08.04.2014	
9	Gądko	pałac	A-1176	27.02.1991	
10	Kłęczyno	kościół fil. p.w. św. Stanisława	389	18.11.1963	
11	Kłęczyno	park dworski	1004	27.10.1982	
12	Mirowo	kościół fil. p.w. św. Wojciecha BM	134	31.07.1956	
13	Mirowo	dwór wraz z ogrodem i dziedzińcem	931	04.10.2011	
14	Mirowo	ogrodzenie kościelne z bramkami w murze cmentarnym	A-970	05.06.2014	
15	Mirowo	cmentarz przykościelny	A-970	05.06.2014	
16	Moryń	budynek mieszkalny ul. Wąska 9	A-22	17.01.2000	
17	Moryń	teren Starego Miasta	82	27.02.1956	
18	Moryń	miejskie mury obronne	762	31.05.1974	
19	Moryń	kościół par. p.w. Świętego Ducha	98	15.05.1956	
20	Moryń	Dom Pomocy Społecznej	A-21	14.01.2000	
21	Moryń	ogród DPS	A-21	14.01.2000	
22	Moryń	pomnik fundatora DPS C. F. Kocha	A-21	14.01.2000	
23	Moryń	ogrodzenie sierocińca	A-21	14.01.2000	
24	Moryń	cmentarz przykościelny	A-971	08.04.2014	
25	Moryń	ogrodzenie cmentarza kościelnego	A-971	08.04.2014	
26	Moryń	ruiny zamku i grodzisko	683	10.11.1971	
27	Nowe Objezierze	kościół fil. p.w. Wniebowzięcia NMP	139	31.07.1956	
28	Nowe Objezierze	cmentarz przykościelny	A-972	05.06.2014	
29	Nowe Objezierze	ogrodzenie kościelne	A-972	05.06.2014	
30	Przyjezierze	kościół fil. p.w. MB Częstochowskiej	A-328	09.10.2000	
31	Przyjezierze	dwór	245	22.10.1957	
32	Przyjezierze	park dworski	912	01.12.1980	
33	Stare Objezierze	kościół fil. p.w. Narodzenia NMP	140	31.07.1956	
34	Stare Objezi.	cmentarz przykościelny	A-984	05.06. 2014	

35	St. Objezi.	Ogrodzenie kościelne	A-984	05.06. 2014	
36	Witnica	kościół par. p.w. Chrystusa Króla	154	31.08.1956	
37	Witnica	cmentarz przykościelny	999	24.02. 2012	
38	Witnica	ogrodzenie kościelne z bramą	999	24.02. 2012	
39	Witnica	pałac	1079	13.07.1987	
40	Witnica	park	811	10.08.1978	
41	Witnica	fragment ogrodzenia zespołu pałacowo parkowego	1097	13.07.1987	
42	Witnica	stajnia ul. Chojeńska 9A	1079	13.07.1987	
43	Witnica	zespół pałacowo-parkowo-folwarczny	1079	13.07.1987	
44	Witnica	bud. mieszk. ul. Chojeńska Nr 20	895	28.06 2011	
45	Witnica	gorzelnia	895	28.06 2011	
46	Witnica	magazyn z częśc. stodołą	895	28.06 2011	
47	Witnica	obora nr 1	895	28.06 2011	
48	Witnica	obora nr 2	895	28.06 2011	
49	Witnica	spichlerz	895	28.06 2011	
50	Witnica	stodoła nr 1	895	28.06 2011	
51	Witnica	stodoła nr 2	895	28.06 2011	
52	Witnica	bud. gospodar. magaz. - ściana frontowa	895	28.06 2011	

Załącznik nr 2

Obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków woj. zachodniopomorskiego

I.p.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data wpisu	Uwagi
1.	Kłępicz kościół	dzwon	0029	2003-12-23	
2.	Moryń kościół	Polichromie ścienne	0971	1956-05-15	
3.	Moryń kościół	Rzeźby z ambony	0257	1957-01-19	
4.	Moryń kościół	Epitafium	0018	1957-01-19	zaginione
5.	Moryń kościół	ambona	0257	1957-01-19	
6.	Moryń kościół	Mensa ołtarza	0258	1957-01-19	
7.	Witnica kościół	Empora boczna	0206	1996-03-25	
8.	Witnica kościół	ambona	0206	1996-03-25	
9.	Witnica kościół	Obrazy z empory muzycznej	0206	1996-03-25	
10.	Witnica kościół	epitafium Christopha von Sack	0206	1996-03-25	

11.	Witnica kościół	Ołtarz główny	0206	1996-03-25	
12.	Witnica kościół	Obraz z epitafium Christopha von Sack	0206	1996-03-25	
13.	Witnica kościół	Parapet empory muzycznej	0206	1996-03-25	
14.	Witnica kościół	Rzeźby z ołtarza putta	0206	1996-03-25	2
15.	Witnica kościół	Rzeźba z epitafium Chronos	0206	1996-03-25	Str. prawa
16.	Witnica kościół	Polichromia na sklepieniu	0206	1996-03-25	
17.	Witnica kościół	Rzeźba z epitafium alegoria wiary	0206	1996-03-25	Strona lewa
18.	Witnica kościół	Rzeźby z epitafium (putta)	0206	1996-03-25	2
19.	Witnica kościół	Płaskorzeźba z ołtarza	0206	1996-03-25	
20.	Witnica kościół	Ławy kolatorskie	0206	1996-03-25	3
21.	Witnica kościół	Rzeźby z epitafium (putta)	0206	1996-03-25	2
22.	Witnica kościół	Płaskorzeźba z ołtarza	0206	1996-03-25	
23.	Witnica kościół	Ławy kolatorskie	0206	1996-03-25	3

Zalcznik nr 3.

Obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

l.p.	Miejscowość	Obiekt	Nr decyzji	Data	Numer
1	Moryń	grodzisko	KI.I.6801/1/71	10.11.1971 r.	683
2	Nowe Objezierze	Cmentarzysko kurhanowe	KI.I.6801/20/70	11.11.1970 r.	638
3	Nowe Objezierze	kurhan	KI.I.680128/69	12.12.1969 r.	604
4	Nowe Objezierze	kurhan	KI.I.6801/27/71	12.12.1969 r.	603
5	Witnica	grodzisko	KI.I.6801/22/69	10.11.1971 r.	684
6.	Witnica	grodzisko	KI.I.6801/23/71	10.11.1971 r.	698

Zalącznik nr 4

Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
1	Bielin	Dz.215	aleja kasztanowców w		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
			zespole dworsko-parkowo-folwarcznym		
2	Bielin	Nr 29	dawna szkoła ob. budynek mieszkalny		
3	Bielin		dwór		
4	Bielin		zespół folwarczny		
5	Bielin		cmentarz		
6	Bielin		stodoła w zespole folwarcznym		
7	Bielin		cmentarz komunalny		
8	Bielin- Stołpek	Dz. 62	cmentarz poewangelicki		
9	Dolsko	Dz.71	aleja drzew liściastych		
10	Gądno		park dworski		
11	Gądno		zespół folwarczny		
12	Gądno	Nr 8	budynek mieszkalny - rządcówka		
13	Klępicz		Zespół folwarczny		
14	Klępicz	Nr 23	Budynek mieszkalny, inwentarsko-magaz., inwentarski		
15	Klępicz	Nr 25	Budynek mieszkalny, inwentarsko-magaz., inwentarski		
16	Klępicz		Cmentarz komunalny		
17	Klępicz		Cmentarz przykościelny		
18	Klępicz	Dz.nr 88	Aleja lipowa		
19	Klępicz	Nr 11	Budynek mieszkalny, inwentarsko-magaz., inwentarski		
20	Klępicz – stacja PKP	Dz 98/3	Budynek szaletu		
21	Klępicz – stacja PKP	Nr 2, dz.nr 98/2	Budynek mieszkalny w zespole stacji		
22	Klępicz – stacja PKP	Nr 3 dz. 98/4	Budynek stacji PKP		
23	Klępicz – stacja PKP	Nr 1,dz 98/6	Budynek mieszkalny w zespole stacji		
24	Macierz		Zespół folwarczny		
25	Mirowo	Nr 3, dz.28	Budynek mieszkalny i gospodarczy		
26	Mirowo	Nr 24	Chałupa w zespole folwarcznym		
27	Mirowo		Zespół folwarczny		
28	Mirowo		dwór		
29	Mirowo		Cmentarz komunalny		
30	Mirowo		Zespół folwarczny		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
31	Mirowo		Park dworski		
32	Młynary		Zespół folwarczny		
33	Moryń	Żeromskiego 10	Budynek mieszkalny		
34	Moryń	Ul. Lipowa dz.227/32	Aleja drzew liściastych		
35	Moryń		mleczarnia		
36	Moryń	Kościuszki 4	Kamienica ob. komisariat policji		
37	Moryń	Chopina 16, dz 86	Plebania?		
38	Moryń	Pl. Wolności 2	Budynek mieszkalny ob. kino i sala widowiskowa		
39	Moryń		Cmentarz przykościelny		
40	Moryń		Cmentarz żydowski		
41	Moryń		Cmentarz komunalny		
42	Moryń	Ul. Lipowa 32 dz.227	Cmentarz ewangelicki ob. komunalny z ogrodzeniem i kaplicą		
43	Moryń	Ul.Pszczelarska1	Budynek mieszkalno-usługowy		
44	Moryń	Ul. Żeglarska, dz.226	Cmentarz żydowski		
45	Moryń	Ul. Jeziorna 5	willa		
46	Moryń	Ul. Rynkowa 6	Budynek mieszkalny		
47	Moryń	Ul. Kościuszki 3	Budynek mieszkalny		
48	Moryń	Ul. Kościuszki 5	Budynek mieszkalny		
49	Moryń	Ul. Kościuszki 9	Budynek mieszkalny		
50	Moryń	Ul. Kościuszki 11	Kamienica ob. budynek poczty		
51	Moryń	Ul. Kościuszki 11	Kamienica		
52	Moryń	Ul. Lipowa 8	Budynek mieszkalny		
53	Moryń	Ul. Lipowa dz.225/3	Aleja lipowa		
54	Moryń	Pl. Wolności 1	ratusz		
55	Moryń	Ul. Kościuszki 1	Budynek mieszkalny		
56	Moryń	Ul. Chopina 24	Budynek mieszkalny		
57	Moryń	Ul. Jeziorna 8	Zamek		
58	Moryń	Ul. Polna 9	wiatrak		
59	Moryń	Ul. Szkolna 19	Budynek mieszkalny		
60	Moryń	Ul. Żeromskiego 20	Budynek mieszkalny		
61	Moryń	Ul. Żeromskiego 18	Budynek mieszkalny		
62	Moryń	Ul. Żeromskiego 4	kamienica		
63	Moryń	Ul. Żeromskiego 4	Magazyn zbożowy		
64	Moryń		Młyn gospodarczy w zespole młyna		
65	Moryń	Ul. Wąska 11	Budynek mieszkalny		
66	Moryń	Ul. Wąska 4	Budynek mieszkalny		
67	Moryń	Ul. Kościuszki 6`	Zagroda młynarza		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
68	Moryń	Ul. Szeroka 4	Budynek mieszkalny		
69	Moryń	Ul. Szkolna 21	Budynek mieszkalny		
70	Moryń	Ul. Ogrodowa 1	Budynek mieszkalny		
71	Moryń	Ul. Szeroka 14	Budynek mieszkalny		
72	Moryń	Ul. Szkolna 2	Budynek mieszkalny		
73	Moryń	Ul. Szkolna 10	kamienica		
74	Moryń	Ul. Szkolna 5	Budynek mieszkalny		
75	Moryń	Ul. Rynkowa 11	Budynek mieszkalny		
76	Moryń-Bielin- Wierzchlas	Dz. nr216 droga wojewódzka	Zespół folwarczny		
77	Niwka		Zespół folwarczny		
78	Nowe Objezierze		Zespół folwarczny		
79	Nowe Objezierze	Nr 16	Budynek mieszkalny		
80	Nowe Objezierze	Nr 17	chałupa		
81	Nowe Objezierze		cmentarz		
82	Nowe Objezierze		cmentarz		
83	Nowe Objezierze	Nr 19	Budynek mieszkalny		
84	Nowe Objezierze		Park dworski		
85	Nowy Dwór		dwór		
86	Nowy Dwór		Zespół folwarczny		
87	Przyjezierze	Ul. Kolejowa 2 dz.68/2	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
88	Przyjezierze		Zespół folwarczny		
89	Przyjezierze	68/2	Wiadukt kolejowy		
90	Przyjezierze	Ul. Kolejowa 3, dz.68/2	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
91	Przyjezierze	Ul. Kolejowa	Aleja drzew liściastych przy stacji kolejowej		
92	Przyjezierze	Ul. Kolejowa 1, dz.68/2	Stacja kolejowa ob. budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
93	Przyjezierze		cmentarz		
94	Przyjezierze	Ul. Moryńska 15	Budynek mieszkalny		
95	Stare Objezierze	Nr 3	stodoła		
96	Stare Objezierze		Zespół folwarczny		
97	Stare Objezierze	Nr 19	Budynek mieszkalny z budynkiem gospodarczym i ogrodzeniem		
98	Stare Objezierze	Nr 23 dz.176/4	dwór		
99	Stare Objezierze	Nr 16 budynek mieszkalny wraz z budynkiem gospodarczym			
100	Wisław		Zespół folwarczny		
101	Witnica	Zespół folwarczny	Obora w zespole folwarcznym		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
102	Witnica	Ul. Moryńska 20 dz.70/2	Budynek stacji w zespole stacji kolejowej		
103	Witnica		Magazyn zbożowy w zespole folwarcznym		
104	Witnica	Dz.102/75	Zespół zabudowy pofolwarcznej		
105	Witnica		Gorzelnia w zespole folwarcznym		
106	Witnica	Ul. Chojeńska 8	Chałupa w zespole folwarcznym		
107	Witnica	Ul. Moryńska, dz.70/2	Aleja drzew liściastych w zespole stacji		
108	Witnica	Ul. Chojeńska 21	Budynek mieszkalny		
109	Witnica	Ul. Moryńska 20, dz.70/2	Dom mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
110	Witnica	Ul. Moryńska 20, dz.70/2	Dom mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
111	Witnica	Ul. Chojeńska 20	Dom mieszkalny w zespole folwarcznym		
112	Witniczka		Aleja drzew liściastych		
113	Witniczka		Zespół folwarczny		